

Alan Watson Foundation

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГА САВЕ
И ПРАВНИ ТРАНСПЛАНТИ

МИЛИЦА ВУКЧЕВИЋ

Овај рад се може преузети са интернет странице
Фондације Алан Вотсон – www.alanwatson.org

Univerzitet u Beogradu

PRAVNI FAKULTET

САДРЖАЈ

УВОД.....	2
РАСПРАВА О ТЕРМИНУ	3
О ПОРЕКЛУ И ПОЈМУ ЗАКОНОПРАВИЛА.....	4
НАСТАНАК САВИНОГ ЗАКОНОПРАВИЛА.....	5
ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГ САВЕ	8
ПРЕПИСИ ЗАКОНОПРАВИЛА СВЕТОГА САВЕ	16
О УПОРЕДНОМ ПРАВУ КАО АКАДЕМСКОЈ ДИСЦИПЛИНИ	20
О ПРАВНИМ ТРАНСПЛАНТИМА.....	22
ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГ САВЕ И ПРАВНИ ТРАНСПЛАНТИ.....	23
ЖИВОТ И ДЕЛО СВЕТОГА САВЕ.....	31
ЗАКЉУЧАК.....	37
ЛИТЕРАТУРА.....	38

УВОД

„Дали смо ову тему да би неко почео мало да машта!“ – биле су речи професора Симе Аврамовића. Тако започиње маштање и рад поводом ове сложене материје.

На предавањима професора Жике Бујуклића, приликом говора о рецепцији Римског права посебно је истицана важност *Законоправила Св. Саве* и том приликом наглашено да је наша држава преузела одн. реципирала Римско право путем византијских законика, а нарочито захваљујући првом српском Архиепископу Светом Сави и његовом оригиналном зборнику црквеног и државног права – *Законоправилу*. Ипак о *Законоправилу* се тако мало писало, и тако мало зна, а по величини, обиму и значају надмашује Душанов законик (који је донет 130 година након *Законоправила*) о којем се пишу читаве дисертације, књиге, расправе, чланци – или како би то рекао др Миодраг Петровић: *Душанов законик је у поређењу са закоником Светог Саве само – свешчица*. Што је још важније у *Законоправилу* је садржано читаво рецепирано римско породично, наследно, стварно и облигационо право.

Незаобилазна личност у проучавању *Законоправила Светог Саве* је професор и академик др Миодраг Петровић који је последњих година највише проучавао *Законоправило*, докторирао на њему и тренутно ради на преводу *Законоправила* са српско-словенског тзв. црквенословенског на српски језик. На свом предавању, приликом презентације првог тома *Законоправила Светог Саве* на српском језику, академик Петровић је истакао да је спорна 1219. година као година настанка *Законоправила*. Др Петровић је мишљења да је грађу за *Законоправило Св. Сава* почео да прикупља много раније и да је веома дуго радио на њему, а онда, када се указао погодан тренутак, издејствовао је аутокефалност за Српску православну цркву у Никеји 1219. године, да би потом у Солуну извршио редакцију свог зборника.

Великим радом академика Миодрага М. Петровића успешно је преведен на српски језик први том *Законоправила* који се у целини односи на црквено право. Други том је посебно важан (што не значи да је први неважан, али о њему ће бити речи посебно), пошто се у њему налази Прохирон одн. читаво грађанско право (које нас правнике највише и интересује!), али нажалост, још увек је у припреми и његово брзо објављивање се очекује.

Преводи Јустинијанових Новела и Прохирона ретки су и на светским језицима (или су то барем наша сазнања). Тешко је уопште писати о овој материји и написати овај рад нарочито без преведеног Прохирона, али, онолико колико то прибављени материјал и литература дозвољавају, покушаћемо да, служећи се свим научним методама објаснимо појмове из *Законоправила*, његову садржину и суштину, као и његове сличности са законима који су базирани на њему.

РАСПРАВА О ТЕРМИНУ

Реч „*номоканон*“ је грчког порекла и означава зборник државних прописа (*νομοι*) и црквених прописа (*κανονες*). И српска реч „*законоправило*“ има слично значење: закон – световни пропис и правило – црквени пропис. Дакле, у питању је кодекс црквених и државних прописа намењених, у првом реду цркви а затим и држави која је била нераскидиво повезана са црквом. Према речима проф. Александра Соловјева, потреба да се сачини оваква збирка осетила се нарочито кад су, с једне стране, учестали васељенски и месни сабори у борби против јереси а цар Јустинијан је, с друге стране, у својим Новелама исцрпно дефинисао многа питања црквено-правних односа.¹

У литератури је познат још један синоним за номоканон и законоправило а то је „*крмчија*“ (Крманошка књига). Овај назив не потиче од Св. Саве већ спада у руске позајмљенице. Проблемом имена кодекса Св. Саве бавио се академик Миодраг Петровић у књизи „О Законоправилу или Номоканону Светога Саве“.

Овај зборник произвољно је називан од стране различитих писаца и такво стање у науци је и данас. Термин *крмчија* се не помиње ни у једном тексту постојећих преписа овог споменика из чега се може извући закључак да га ни каснији писци нису дали: "Расположиви подаци говоре да је име *Крмчија* ушло у српску књигу тек у XIX веку али да није поникло у Србији већ у Русији".² Академик Петровић наводи конкретне примере како је у литератури називано Законоправило Св. Саве: *Светосавски номоканон, Савин номоканон, Светосавска крмчија, Савина крмчија, Крмчија светога Саве, Крмчија са тумачењима, Српска крмчија, Српска крмчија са тумачењима, Номоканон, Српски номоканон, Савина кодификација ...*³

У најранијем хришћанству Црква је упоређивана са барком (бродом). Реч *крмчија* води своје порекло отуда што се у руским преписима, црквенограђански правни зборници доводе у везу са *крмом* односно кормилом и кормиларом на броду, што није случајно, пошто се Црква, како је већ речено, у најранијем хришћанству поредила са барком, а апостоли су сматрани крманошима и као што капетан брода управља бродом уз помоћ кормила, тако и епископи управљају црквом уз помоћ *крмчије*: "Као што је код вештине пловљења бродом у видљивом свету онима што плове изнад свега најнеопходније крмарење, којим се најсавршеније и спасавају путници, крмарењем врсног вештака, тако и у постојећем мору овога света, код вештине управљања бродом (помоћу) Божанског писма онима што плове у броду, хоћу да кажем у Христовој Цркви, изнад свега најнеопходније и најпотребније јесте крмарење, то јест, божанске догме, што ће рећи предања светих Апостола и светих Отаца седам васељенских и девет помесних сабора, а то су правила дата у овој књизи, којима се скупа поучавају и спасавају сви који плове у мору овога живота, крмарењем правих вештака, хоћу да кажем пастира и учитеља, те преплове удобно и лако пучине и вртлоге које нечисти

¹ Др Александар Соловјев, *Светосавски номоканон и његови нови преписи*, Београд, 1932. г.

² Др Миодраг М. Петровић, *О Законоправилу или Номоканону Светога Саве*, Београд, 1990. г. стр. 14.

³ Исто, 7-8.

духови ковитлају, што су свакојакe страсти које се од њих (нечистих духова) у нама покрећу, духовне и телесне (страсти) заједно, па се превозе у тиха и мирна пристаништа вечног блаженства Горњег Јерусалима. Ради тога ова божанска књига, по њеној тачној науци и по смислу који у њој налазимо, лепо и достојно доби ово име *Крмчија* ..."⁴ А право и закони су управо оно што носи и води целу државу.

Међутим, овај руски назив, осим што је уведен код нас, јавља се и у грчком језику као Пидалион (крма). Слично као и руски писци и грчки писци дају објашњење за Пидалион. И овај назив, као и крмчија, средњевековним канонистима није био познат. Академик М. Петровић објашњава да *крмчија* и *пидалион* и нису могли бити познати у то време из простог разлога што ти називи нису еквивалент за *номоканон*.⁵ У каснијим преписима Законоправила Св. Саве (XVIII век) јављају се још два термина "*законик*" и "*писмо*", или се, чак, без иједног од ова два назива, јавља уопштени термин – *ова књига* (сва книга).

Из свега се може извести закључак да, ма како називан, увек је имао исто значење – зборник црквених и државних прописа.

О ПОРЕКЛУ И ПОЈМУ ЗАКОНОПРАВИЛА

Први познати номоканон био је "*Номоканон Јована Схоластика*" који је објављен у Цариграду око 550. године. Овај номоканон, подељен у 50 наслова, у почетку је представљао систематски зборник црквених правила, а потом му је придодат извод световних закона изабраних из Јустинијанових Новела и подељених у 87 наслова.⁶ По речима др Александра Соловјева, овај номоканон је преведен на словенски језик још за време Тирила и Методија. Подаци упућују на то да је Свети Методије сам превео номоканон, а у Русији је сачуван један тип словенског Номоканона који би могао да буде из пера Св. Методија.

Убрзо потом, јавља се тзв. "*Номоканон у XIV наслова*" а у широј литератури познат као "*Фотијев Номоканон*" по патријарху Фотију.⁷ Прва његова рецензија била је за време патријарха Сергија (609-639.) и тада се звао "Канонска Синтагма".

У првој половини VII века, ова два зборника је прерадио правник Јулијан и из њих саставио један јединствени зборник и назвао га именом "*Номоканон*". У овај зборник убачене су и поједине одредбе Јустинијановог законодавства. На цариградском сабору 920. године проглашен је за опште обавезан зборник за све хришћанске цркве.

Из "Номоканона у XIV наслова изведен је још један зборник – или како га др Соловјев назива – *други тип словенске крмчије* а који научници називају

⁴ Фуснота преузета из књиге нав. дела Н. Милаш, *Зборник правила*, LX; *Кормчаја књига*, Москва 1804, 221.

⁵ Др М. Петровић, нав. дело, стр. 17.

⁶ Др Александар Соловјев, *Светосавски номоканон и његови нови преписи*, Београд, 1932, стр. 22

⁷ Мада је наука (по речима проф. Соловјева) давно утврдила да је ово дело настало пре патријарха Фотија и да је патријарх Фотије имао веома мало учешћа у његовој обради.

руском или словено-руском рецензијом. Њен најстарији представник је тзв. "Јефремовска Крмчија", писана у Русији крајем XI или XII века.

Пропашћу Самуилове државе (1018. г.) грчкој охридској епархији присаједињене су све српске и бугарске епархије, а с обзиром да су грчки архиепископи и епископи најчешће користили грчке зборнике и уопште, ширили грчку културу, нису много значаја придавали словенским књигама, што је узроковало да данас немамо ни један пронађен примерак словенских зборника из времена пре Св. Саве.

Па ипак, у Цариграду је, у XII веку настављен и проширен рад на црквеном законодавству. За време цара Манојла Комнена у периоду између 1159. и 1169. г. јавља се коментар пуном тексту црквених канона од Јована Зонаре. У то време, чувени Теодор Валсамон (патријарх антиохијски) почео је свој рад на "Номоканону у XII титула", који ће се у каснијим вековима показати као најутицајнији. Из извора које даје проф. Соловјев, Теодор Валсамон је задатак да истумачи у пуном обиму и црквене и световне одредбе уз обраћање пажње на рецепцију у Василике Јустинијанових Новела, добио од цара Манојла и патријарха Михаила.⁸

НАСТАНАК САВИНОГ ЗАКОНОПРАВИЛА

Иако се у науци највише говори о 1219. години као години настанка Законоправила и Хиландару као месту настанка, ови подаци ипак наилазе на своје контра-аргументе. Професор Сергије Троицки оспорава да је Св. Сава на Хиландару не само почео него и завршио своје Законоправило. Наиме, Св. Сава је као младић од 17 година дошао у Свету Гору 1192. године. Хиландар је, заједно са својим оцем Св. Симеоном (жупан Стефан Немања), саградио око 1197. а у то време је, како и сам признаје у своме "Уставу за држање псалтира", слабо познавао грчки језик, што је у осталом потврђено и у Хиландарском типику. Према речима проф. С. Троицког: "Због тога се тада Сава још није могао да прихвати овог великог рада, који је готово цео преведен из многобројних грчких изворника".⁹

Законоправилом Св. Саве је устројена Аутокефална архиепископија у Србији, и самим тим, право српских архиепископа да сами крунишу српске владаре. Према речима академика Миодрага Петровића: "За постизање тако узвишених задатака, Светом Сави је било потребно да пред цариградског патријарха и византијског цара, тада у Никеји, изађе не само са обичном молбом, него и са таквом номоканонском књигом чија садржина треба да их увери у то да ће помоћу ње хришћански живот у Србији бити ваљано уређен. Требало је, другим речима, да се закључи да ће помоћу Законоправила Српска православна црква бити и остати у потпуном црквеном, саборном, догматском, канонском и литургијском јединству са свима помесним

⁸ Др Александар Соловјев, *Светосавски номоканон и његови нови претписи*, Београд, 1932. стр. 27

⁹ Др С. Троицки, "Хиландарски номоканони"; ХИЛАНДАРСКИ ЗБОРНИК 1; Београд, 1966. г. стр. 51

православним црквама."¹⁰ Мада доста научника тврди да је Законоправило Светог саве обичан препис јединственог грчког Номоканона, академик Петровић наводи да је, радећи на преводу Законоправила, утврдио да нема основа за ту претпоставку, већ да је, напротив, коришћено неколико разнородних номоканонских грчких текстова, "и то често тако да се померањем њихових места, преплетом и комбиновањем садржине добија нова целина."¹¹

Отац Св. Саве, Стефан Немања имао је велики утицај на Св. Саву у доношењу Законоправила. Св. Сава је веома волео монаштво и аскетски живот и највећа жеља му је била да заувек остане на Светој Гори и да цео свој живот проведе у непрестаном служењу Господу Богу. Из велике љубави према свом оцу решио је да спасење своје душе ипак тражи путем служења Цркви и отаџбини.¹² Стефан Немања је, примивши монашки постриг, дошао на Свету Гору 1198. године и то на молбу Св. Саве и скоро годину и по дана живео с њим. Власт је пре свог одласка предао своме сину Стефану (Првовенчаном) а своје планове за српску цркву желео је да преда Св. Сави. То је код Св. Саве извршило радикални преокрет да се више окрене црквено-државним пословима и сву своју пажњу почиње да усмерава првенствено ка српској цркви. С обзиром да је од малих ногу био веома надарен (а вероватно је и плава крв у њему одрадила своје), одлично је схватио да ниједна организација па макар била и најмања, па самим тим и црква, не може добро да функционише без права и правних норми, тако да су из његовог пера брзо настала два статута: *Карејски типик* и *Хиландарски типик*. Први је био намењен његовој испосници а други његовом манастиру. То је било његово прво увежбавање у законодавној функцији које га је припремило за много тежи и далеко озбиљнији рад а то је рад на Законоправилу. Према речима проф. Троицког, претпоставља се да је рад на Законоправилу започео по завршетку Хиландарског типика, с почетка XIII века.¹³ Пре свог одласка у Србију 1208. године, Св. Сава је завршио уводни део свог Номоканона. Тај уводни део има шест глава које у рукописима заузимају око 40 листова и мада проф. Троицки наводи да је као грчки оригинал послужио званични зборник канона и закона византијске цркве и државе – *Номоканон XIV титула*, академик Петровић износи другачији став: "Уз ово треба рећи да је у науци већ изнето мишљење о томе да је први и опширни регистар у Законоправилу позајмљен, а прављен је за грчки Номоканон у 14 грана, са којим је у складу. Његов несклад са грађом и бројевима у Законоправилу нагнао је састављача да одмах у продужетку сачини други, односно нов, краћи и прикладан регистар за ово своје дело."¹⁴ Боравећи у Србији он се веома добро упознао са постојећим стањем у држави и непосредно и добро упознао како прилике и потребе српске цркве тако и њене односе са охридском црквом¹⁵ што

¹⁰ Др Миодраг М. Петровић, *ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГА САВЕ на српскословенском и српском језику I*; Манастир Жича, 2004. стр. XII

¹¹ Исто, стр. XV

¹² Др С. Троицки, "Хиландарски номоканони"; ХИЛАНДАРСКИ ЗБОРНИК 1; Београд, 1966. г. стр. 51

¹³ Св. Симеон је већ био упокојен.

¹⁴ Др Миодраг М. Петровић, *ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГА САВЕ на српскословенском и српском језику I*; Манастир Жича, 2004. г. стр. XX

¹⁵ Др С. Троицки, "Хиландарски номоканони"; ХИЛАНДАРСКИ ЗБОРНИК 1; Београд, 1966. г. стр. 53

је искористио да свој зборник потпуно усклади потребама које треба да задовољи.

Обзиром да је користио мноштво различитих грчких зборника – а како је пасосе, делове, чланове узимао произвољно *преплетанем, комбиновањем, мењањем места* и све то прилагођавао постојећој ситуацији – може се извести закључак да Законоправило Св. Саве није обичан препис већ једно оригинално дело за чије састављање је потребно много труда, много рада, али пре свега много љубави. Ово се нарочито види из изузетно важног коментара академика Петровића који уочава методолошку новину код Св. Саве: *"При својем раду састављач је понекад себи дао слободу да интегрални текст правила стави на место тумачења, а тумачење на место правила."*¹⁶ Превод и састав Законоправила Светога Саве, по речима академика Петровића не зависе ни од једног познатог словенског номоканона али исто тако ни од једног грчког.

О ауторству Св. Саве и његовом раду на Законоправило постоји мноштво опречних мишљења. Док једни тврде да је Св. Сава написао (сам) Законоправило, други тврде да уопште није био аутор, трећи да је био само организатор радне групе за доношење Законоправила, четврти да је само набавио већ готов превод и проследио епископијама у оквиру Српске архиепископије.¹⁷ Ипак, ако се зна да је био талентовани писац, дипломата, државник, законодавац и теолог, а уз све то краљевског порекла, онда с правом можемо сматрати да је Св. Сава био комплетна личност која је била у стању да цео посао изнесе сама. Други изванредан писац свога времена у српској историји био је Валтазар Богишић који од Св. Саве није трансплантирао право али је зато трансплантирао његов самотњачки стил рада. У правној историји није познато да су у још некој држави постојали државници и правници који су сами, као "фактички носиоци посла", како је то обичавао да каже професор Обрен Станковић, изнедрили – не обичан законик – а и то раде читаве комисије, већ читаво потребно право од уставних начела до појединачних норми појединих грана права као што је урадио величанствени Свети Сава.¹⁸

Само ређање норми започиње излагањем о *седам светих и васељенских сабора*:

"Са Богом се почињу књиге ове, које се грчким језиком зову Номоканон а нашим се језиком кажу Законоправило.

Слово о седам светих и васељенских сабора о томе, где, када и против кога се сваки од њих сабра. Сваки хришћанин треба да зна да има седам светих и васељенских великих сабора".

Ови велики васељенски сабори су окупљали архиепископе, митрополите и епископе (свете оце) из разних области пре свега у борби против јереси и различитих секти. На њима су још тумачене основне молитве, утврђиване опште догме које и сада важе у православљу а које се односе на литургијски живот тј. Богослужење, хиротонисање епископа, рукоположење свештеника (презвитера), ђакона и ипођакона укључујући и монаштво, затим, комплетно брачно право (услови за склапање брака, брачне забране као и развод брака и кривична дела у вези са браком попут прељубе и т.сл.). Решавани су и новоискрсли проблеми

¹⁶ Др Миодраг М. Петровић, *ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГА САВЕ на српскословенском и српском језику I*; Манастир Жича, 2004. г. стр. XVII

¹⁷ Видети др Сергије Троицки, *"Ко је превео Крмчију са тумачењима"*; Примљено на I скупу Одељења друштвених наука 22. IV 1948. г.

¹⁸ по речима А. О. Станковић

који нису били регулисани црквеним правом. Св. Сава доста исцрпно описује све саборе и наводи када су се догодили, за време владавине ког цара, колико се отаца и из којих места окупило на конкретном сабору које су одлуке на сваком од њих донете и који су канони установљени. Колико су били важни ови велики сабори наглашава сам свети Сава када каже да *"сваки хришћанин треба да зна да има седам светих и васељенских великих сабора"*.

Борба против јереси је ишла дотле да је сваки брак између хришћана и јеретика био забрањен а ако је брак ипак склопљен јеретик је морао да пређе у православље или се у противном брак развргава. При томе, у Законоправили су наведене многобројне јереси и секте (које се углавном деле на хришћанске и нехришћанске) а њихове припаднике који желе да пређу у православље дели у три групе: 1) на оне који се морају крстити, 2) на оне који се само помазују миром, 3) на оне који се не крштавају и не помазују миром већ само јавно проклињу своју јерес. У то време презир према јеретцима је био велики а и сам Стефан Немања се са појединим припадницима најстроже обрачунавао, нарочито са припадницима богомилске јереси, тзв. богомили или бабуни. О спомињању богомила у Законоправили др Миодраг Петровић је писао у свом делу *Помен богомила – бабуна у Законоправили Светога Саве и "Црква Босанска"*¹⁹ као и о Сарацинима, односно муслиманима у књизи *Законоправило Светога Саве о Мухамедовом учењу*.²⁰

Одлуке са васељенских сабора су имале највише утицаја на Законоправило.

У Законоправили Св. Саве (првом тому) су веома исцрпно дефинисана права и дужности епископа, свештеника, ђакона и ипођакона (укључујући и чатце који нису свештена лица али учествују у вршењу Свете Литургије).

По оснивању аутокефалне Српске православне цркве, Св. Сава је доставио по примерак рукописног Законоправила свим њеним епископима да се њиме служе у управљању и уређивању њихових епархија.

ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГ САВЕ

Законоправило Св. Саве представља оригинални и јединствени зборник црквено-грађанског права који је намењен у првом реду Српској православној цркви, а у време свог настанка и целој српској држави. Овај величанствени зборник спада у најзначајније правно дело српске али не и само српске, већ и целе словенске правне литературе како по своме садржају и обиму, тако и по своме практичном значају, који је имао у току дугих столећа, а делом га још и сада има у правном животу источних Словена.²¹ Законоправило у себи садржи више од сто различитих византијских списа разних врста: црквенограђанских, црквеноканонских, догматских, аскетских, литургичких, правних, моралних итд. Сви ови списи, према речима др С. Троицког, потичу од колегијалних црквених органа – сабора и синода и од лица различитог друштвеног положаја, почев од византијских царева и патријараха, до епископа, игумана и презвитера,

¹⁹ Др Миодраг М. Петровић, нав. дело, Београд, 1995. г.

²⁰ Нав. Дело, Београд, 1997.

²¹ Др Сергије Троицки, *"Како треба издати Светосавску Крмчију"*; Српска академија наука – СПОМЕНИК; нова серија 4; Београд, 1952. г. стр. 1

који су живели у периоду од хиљаду година у разним покрајинама тадашњег културног света.²² Све то је смештено у 400 страна рукописног текста²³ од којег је 6 уводних глава и 64 основних глава. Међутим, пошто је на српски језик преведен само први том, њега ћемо се и држати у овом раду. Од рукописног текста овим делом обухваћено је првих 249 листова тј. 6 уводних и 47 основних глава. Како је већ речено, овај део је посвећен углавном црквеном праву. А према речима академика Петровића: *"Без проучавања тог дела историје – историје развоја црквеног живота, немогуће је правилно поимање историјских збивања у области политичког, економског, социјалног па и војног живота хришћанског света, како међусобно тако и у односу на народе друге вере"*.²⁴ У овом црквеном делу Законоправила дата су сва црквена правила – апостолска, васељенских и помесних сабора и црквених отаца са тумачењима. Његова грађа је изложена на следећи начин:

- **Прва уводна глава** – Слово о седам светих и васељенских сабора; Први васељенски сабор (у Никеји); Други васељенски сабор (у Константинограду); Трећи васељенски сабор (у Ефесу); Четврти васељенски сабор (у Халкидону); Пети васељенски сабор (у Константинограду), Шести васељенски сабор (у Константинограду); Седми васељенски сабор (у Никеји); Помесни сабор 1. (у Антиохији); Помесни 2. (у Анкири); Помесни 3. (у Новој Кесарији); Васељенски 1. – по реду 4. (у Никеји); Помесни 5. (у Антиохији сиријској); Помесни 7. (у Гангри); Помесни 7. (у Сардикији); Помесни 8. (у Лаодикији Фригијској); 9. а васељенски 2. по реду (у Константинограду); 10. а васељенски 3. по реду (у Ефесу); Помесни 11. (у Константинограду); 14. а васељенски 5. (у Константинограду); 15. по реду, а васељенски 6. (у Константинограду); 16. по реду, а васељенски 7. (у Никеји).
- **Друга уводна глава** – Тумачење стиха који гласи: *Господе Исусе Христе Боже наш, помилуј нас*".
- **Трећа уводна глава** – Тумачење Светог изображенија вере тј.: *Верујем у једнога Бога*.
- **Четврта уводна глава** – Тумачење молитве којој Господ Исус Христос научи ученике своје ... *"Оче наш који си на небесима"*.
- **Пета уводна глава** – Пролог, односно предговор сводитеља светих правила у четрнаест грана; Други предговор сводитеља правила која је по Петом сабору, са Шестог и Седмог, и оних по њима, приложио и припојио Апостолским правилима и онима са раније одржаних сабора.
- **Шеста уводна глава** – Титуле (тј. гране) зборника правила и одговарајуће главе свакој титули
- Увод у Номоканон, тј. Законоправило, и излагање из ових књига садржаја свештених правила: светих апостола и седам светих васељенских сабора; али не само њих, него и помесних, и оних правила која су неки свети оци особно саставили, и како стоје по реду, и колико који сабор има правила.

²² Нав. дело стр. 1

²³ Иловички препис 1262. г.

²⁴ Др Миодраг М. Петровић, *ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГА САВЕ на српскословенском и српском језику I*; Манастир Жича, 2004. г. стр. XXXII

- **1.** Излагање апостолских и отачких правила са тумачењима Алексија Аристина, Јакона и законохранитеља. Правила светих апостола;
- **2.** Светог апостола Павла црквених правила 17;
- **3.** Оба света и врховна апостола, Петра и Павла, правила 17;
- **4.** Свих светих апостола заједно правила 2;
- **5.** Свети и васељенски Први сабор у Nikeји ... Првог сабора, правила 20;
- **6.** Светог помесног сабора у Анкири, правила 25;
- **7.** светог сабора у Новој Кесарији, правила 15;
- **8.** Светог помесног сабора у Гангри, правила 20;
- **9.** Светог помесног сабора у Антиохији сиријској, правила 25;
- **10.** Свети помесни сабор у Лаодикији фригијској ... правила 59;
- **11.** Свети васељенски Други сабор;
- **12.** Правила Трећег светог и васељенског сабора светих отаца, сакупљених у Ефесу. Посланица светих отаца овога сабора свима правовернима. Истога сабора из Посланице епископима у Памфилији;
- **13.** Четвртог светог и васељенског сабора у Халкидону, правила тридесет;
- **14.** Правила светог помесног сабора у Сардикији, тј. у Средцу. Двадесет и једно правило;
- **15.** Светог и помесног сабора у Картагини, правила 138. Преписи Кирила Александријског оцима овога Сабора. Посланица Атика, епископа константинградског, овом сабору. Свети образац вере сабора у Nikeји. Из посланице овога сабора римском папи Келестину;
- **16.** О оном што се збивало у Константинограду, о Агапију и Гавадију;
- **17.** Правила Шестог васељенског сабора у Константинограду, у Трулској палати;
- **18.** Седмог васељенског сабора, који се по други пут сабра у Nikeји, правила 22;
- **19.** Правила Првог и Другог сабора, одржаног у Константинограду у цркви Светих апостола. Правила 17;
- **20.** Три правила сабора сабраног у Константинограду, у чувеној цркви Божије мудрости, тј. у Светој Софији;
- **21.** Из посланица светог и Великог Василија, упућених Амфилохију, епископу иконијском, и Диодору и неким другима, правила 91. Трећа посланица. Из Посланице светог Василија Амфилохију. Из посланице светог Василија Диодору. Из Посланице светог Василија Григорију презвитеру. Из Посланице светог Василија сеоским епископима. Из Посланице светог Василија подчињеним му епископима да не рукополажу за новац. Из Посланице светог Василија Амфилохију о Светом Духу. Глава 27. о неписаним обичајима;
- **22.** Истога (Василија Великог) 26 правила укратко о времену (запређења) за сагрешитеље;
- **23.** Истога (Василија Великог) о томе колика су и каква места епитимијама, односно запређењима;
- **24.** Истога (Василија Великог) поука презвитеру о божанственој служби, и о причешћу, и о онима који се не старају о запређењима. О причешћу. Истога (Василија Великог) о онима који се не старају о епитимијама, односно о запређењима;
- **25.** Истога, Василија Великог писмо Григорију Богослову о монашком устројству;

- **26.** Из Посланице светог Тарасија, архиепископа Константинграда, Адријану папи римском, разне главе из упутстава Божанствених писама, о томе да се не рукополаже за новац;
- **27.** Светог Дионисија, архиепископа александријског, о томе када треба у Велику суботу оставити пост;
- **28.** Светог Петра, александријског свештенотученика, правила о онима који су отпали (од вере) у време гоњења и опет се покајали. Правила 14;
- **29.** Светог Григорија Чудотворца, епископа Нове Кесарије, о збивањима при најезди варвара;
- **30.** Атанасија Великог, архиепископа александријског, Амону монаху о онима који се ноћу саблажњавају. Из Друге посланице. Истога (Атанасија Великог) из Девете празничне посланице о озакоњеним књигама;
- **31.** Из Посланице Атанасија Великог, Руфинијану епископу;
- **32.** Из беседа светог Григорија Богослова о истим тим књигама; Светог Амфилохија Селеуку, о истим тим књигама;
- **33.** Светог Григорија Ниског Литоју, епископу мелетинском, правила 8;
- **34.** Тимотеја, архиепископа александријског, једног од сто и педесет светих отаца сабраних у Константинграду против Македонија, правила 15;
- **35.** Теофила, архиепископа александријског, објашњење поводом Богојављења кад падне у недељу. Укупно правила 14.
- **36.** Из Посланице Кирила архиепископа александријског Домну, правила 5, и друге главе из других његових посланица, и једна Евлогију Александријском. Истога (Кирила Александријског) из Посланице пендапољским и ливијским епископима. Истога (Кирила Александријског) Максиму Ђакону. Истога (Кирила Александријског) Генадију архимандриту. Из Посланице Евлогију Александријском;
- **37.** Истога (Кирила Александријског) о правоверју 12 глава против Несторија;
- **38.** Из Посланице Генадија Архиепископа Константинграда, и тада сабраног светог сабора, свима епископима;
- **39.** Из Посланице сабора у Константинграду Мартирију, епископу антиохијском, о томе како примати јеретике који прилазе Саборној цркви;
- **40.** Главе Велике цркве, односно Свете Софије, запечаћене златним печатом цара Јустинијана, о робовима који прибегавају у цркву
- **41.** Димитрија, митрополита кизичког, о јаковитима и хаџицирима;
- **42.** О масалијанима који се сада зову богомили – бабуни;
- **43.** Петра, архиепископа антиохијског, венецијанском архиепископу, а овај беше при патријарху Константинграда Алексију; Леонта, архиепископа бугарског, из прве посланице (од трију посланица), о истим опреснацима;
- **44.** Блаженога Нила Црнорисца Посланица, упућена Хариклију презвитеру који сурово напада оне што сагрешују, те говори: *"Није довољно за покајање усмено исповедање, ако не буде и испосничких подвига;*
- **45.** Разне одредбе из Свитка божанствених новела у божаственом наслеђу цара Јустинијана

- **46.** Новела благочастивог цара Алексија Комнина (35. новела). Новела издата од христољубивог цара нашег Алексија Комнина, месеца јуна, индикта седмог у години 6592, коју изложи Варда, чувар палате и први судија моћни (24. новела). Подсећања чувара палате и великог стража Јована Тракисија, поводом које и разјашњење изложи цар наш свети, потврђујући наредбу своје раније новеле о браковима и наређујући да се са свештеним молитвама обављено обручење не може раскинути. Месеца марта 6600. године (31. новела);
- **47.** Из разних наслова, тј. грана новела цара Јустинијана.

Даљи распоред глава нам даје фототипско издање Законоправила, Иловичког преписа из 1991. године које је приредио др Миодраг Петровић. Према садржају који је дат на крају распоред је следећи:

- **48.** Избор из закона Богом датог Мојсију. О суду и о правди. О десет заповести које су на каменој таблици писане. О хули. О поштовању седих стараца. О томе да се не осуђују родитељи место деце ни деца место родитеља. О онима који вређају оца и мајку. О томе да се не лишава плате сиромаш и сваки најамник. О томе да се не учини зло удовици и сиротој. О правичним мерилима и мерама. О наследницима. О давању на зајам и о каматама. О остави. О онима који узимају животиње на чување. О онима који траже (позајмљују) од суседа марву, која се сатре и угине. О крадљивцима. О онима који краду слободне људе. О томе да се слободни човек не задржава на раду као роб. О онима чија стока попасе њиву или виноград. О онима који отворе јаму а не покрију је. О изазивачима пожара. О јунцима који рогом прободу човека или вола. О наложници. О онима који терају и клеветају своју жену. О жени која у тучи хвата мушкарца за мошнице. О онима који обешчашћују девојку. О прељубницима. О жени која побаци дете од удара оних који се туку. О свештеничкој кћери која чини блуд. О жени која чини блуд са животињом. О крвомешатељу са својом мајком. О онима који чине грех са маћехом. О онима који чине блуд са својом кћерком или са унуком. О онима који чине грех са својом сестром. О онима који чине грех са тетком. О онима који чине грех са снахом. О онима који узимају жену брата свога. О онима који узимају кћерку своје жене. О онима који чине грех са кћерком своје маћехе. О онима који узимају две сестре. О онима који чине грех са стрином. О осталом сродству. О онима који чине блуд са животињама. О онима који чине блуд са мушким полом. О онима који ударцима убијају свог роба. О онима који у тучи ударе ближњег. О хотимичном и нехотимичном убиству. О убиству човека и животиње. О сведоцима. О сведоцима и лажним сведоцима. О врачарама и гатарима "у пупак" (у испупчену посуду) и о чаробњацима;
- **49.** Посланица Никите Ститата, монаха и презвитера студитског, Латинима о бесквасном хлебу;
- **50.** О посту суботом. О браку свештеника. О стрижењу браде. О коси. О прстену;
- **51.** О Францима и осталим Латинима;
- **52.** Указивање светог Анастасија, патријарха антиохијског, о узвишености архијерејског чина и неподложности мирском суду. Истога, светог Анастасија, казивање о папи римском Григорију;

- **53.** Чин, тј. молитве за очишћење покајника. Молитва друга над покајницима;
- **54.** Упутство о вршењу свете службе (евхаристије);
- **55.** Градски закон у четрдесет грана – *ПРОХИРОН*. 1. О склапању веридбе; 2. О веридбеном залогу; 3. О веридбеним даровима; 4. О условима за склапање брака; 5. О ваљаности брака; 6. О предбрачном дару; 7. О забрањеним браковима; 8. О регулисању мираза; О потраживању мираза и његових терета; 10. О даровима између мужа и жене; 11. О разводу брака и његовим узроцима; 12. О поклонима; 13. О поништају поклона; 14. О продаји и куповини; 15. "О насажденији" (емфитевза = дугорочан, отуђив и наследни закуп земље за обрађивање); 16. О дугу и залогу; 17. О изнајмљивању; 18. О остави; 19. О склапању ортаклука; 20. О раскиду ортаклука и најма; 21. О завештању пунолетних; 22. О завештању оних који су под влашћу својих родитеља; 23. О завештању ослобођених; 24. О завештању епископа и монаха; 25. О обарању завештања; 26. О ослобађању потчињених; 27. О сведоцима; 28. О рукоположењу епископа и презвитера; 29. О кодицилу, тј. допуни завештања; 30. О наследницима; 31. О накнади; 32. О деоби; 33. О лишенима наследства; 34. О слободама; 35. О поклонима који се дају завештајем (легати), или за живота, или по смрти; 36. О старатељима; 37. О томе када треба зајмодавци да туже наследнике умрлих; 38. О изградњи нових кућа, о обнови старих и о другим стварима; 39. О казнама; 40. О подели плена;
- **56.** О незаконитим браковима, тј. о родоскрвнућу. Одлука Сисинија, архиепископа цариградског, и сабора, о забрањеним браковима, донета 21. фебруара 997. године. Од истог сабора (Из састава Димитрија Синђела, митрополита кизичког, 11. в.). "Писаније" патријарха (Алексија Студита, 1025 – 1043), изложено од Јована књигохранитеља, Ионополита, о ономе који узима другу братучеду своје мајке и о казни која му следује. О неком ко склапа брак свога сина са нечијом кћерком, која је под влашћу родитеља, без одобрења оца њеног. (Одлука Цариградског синода у време патријарха Алексија Студита, 11. век). О истим тим браковима (Одлука Цариградског синода, 11. век). Из друге главе (почетак састав Димитрија Синђела, митрополита кизичког, 11. век). Тачна подела забрањених и законитих бракова;
- **57.** Црквена поглавља. Канонска питања светогорских монаха и одговори светог сабора, одржаног у време преосвештеног и васељенског патријарха цариградског, Николе III Граматика (1084 – 1111);
- **58.** Одговори преблаженог митрополита Ираклијског Никите (11. в.) на постављена питања Константина, епископа памфилског;
- **59.** Спис, тј. подсетник (меморандум) о постигнутом црквеном сједињењу у време Константина и Романа ("Том уједињења" из 920. године);
- **60.** Светог Дијадоха беседа "откривења" у питањима и одговорима (450. године);
- **61.** Светог Епифанија Кипарског (спис) о јересима. 1. Варварство; 2. Скитство; 3. Јелинство; 4. Јудејство. Разлике јелинских јереси; 5. Питагоријевци; 6. Платонци; 7. Стојици; 8. Епикурејци; 9. "Самаранство"; Четири су "самаранска" народа: Гортини, Јевусеји, Есини, Достини, Седам јудејских јереси: Књижници, Фарисеји, Садукеји,

Они који се сваког дана крштавају (Имероваптисти), Осини који се зову – Бестидни, Насаријеји, који се зову – Непокорни, Иродијани.

Ово је први свитак који садржи двадесет јереси.

А ове су у другом свитку прве књиге, у којем су јереси – јереси хришћана: Симонијани, Менандријани, Саторнилијани, Василидијани, Николајити, Разумници (Гностици), Карпократијани, Киринтијани, Назореји, Евионеји, Уалентинијани, Секундијани, Птоломеји.

А ове су у трећем свитку прве књиге; у њему је 13 јереси: Маркосеји, Коловарсеји, Ираклионити, Офити, Каијани, Ситијани, Начелни, Кердонијани, Маркионисти, Лукијанисти, Апелијани, Севиријани, Татијани.

Поглавље четвртог свитка друге књиге, у којем је 18 јереси: Уздржљивци (Енкратити), Катафригасти, Пепузини, "Четиринадесетници", Бесловесни, Адамијани, Сампсеји, који су и Елексеји, Теодотијани, Малхиседекијани, Вардисијани, Ноитијани, Уалисеји, Чисти, Ангеловци, Апостолици, Савелијани, Оригенити, Оригенити други.

А ових 5 су у петом свитку друге књиге: Павлијанисти, који су Павликијани, Манихеји, који се зову и Аконити, Иракити (Ијеракити), Мелетијани – Египћани који су расколници а не јеретици, Аријани.

А ових 7 јереси су шестом свитку треће књиге: Авдијани, Фотијани (Фотинијани), Маркелијани, "Имиаријани", тј. Полуаријани, Духоборци, Аеријани, Аетијани.

А ове 4 јереси су у седмом свитку треће књиге: Димирити, који се и Аполинарији називају, Супарници Маријанити, Колиријани (Колуријани), Масалијани, који се зову Молебници.

Главе безбожне Масалијанске догме, узете из њихових књига, и још о напред поменутој Масалијанској јереси, која се нарочито у манастирима налази, из Теодоритова списка.

То су јереси до цара Маркијана (450 – 457).

А од Маркијана Малог па до сада, и при цару Лаву (457 – 474), изниклоше ове јереси: Несторијани, Евтихијани, Египћани који су и расколници, а називају се Једноприродни (Монофизити), "Нетљеночајатељи", Неразумници који се зову и Темистијани, Варсануфити, "Проситељи", "Разумоборци", Они који се сунцу обраћају (Илиотропити), "Мртводушници", Они који се не моле клечећи (Агонипсити), "Богозналци" који се и Хулници зову, "Христораздрешитељи", "Језикомудраци", Донатијани, Они који се противе обичајима (Итикопроскоптити), Лажни тумачи (Парерминевти), Ламбетјани.

Те су јереси до времена цара Ираклија (610-641)

А од Ираклија до сада ове изникосе: Једновољници (Монотелити), Они који себи противрече (Автопроскопти), а и до данас постоји измаилћанска, тј. сарацинска (сарацинска) вера која обмањује људе;²⁵

- **62.** Светог Никифора I, патријарха цариградског (806 – 815) казивање о клеветницима Хришћана, тј. о иконоспаљивачима, који су иконоборци. Још о јересима и о начелницима јереси, од Софронија I, патријарха јерусалимског (634 – 638);
- **63.** Спис Тимотеја, презвитера Велике цркве цариградске, Јовану презвитеру и ризничару Свете Богородице која је у Халкопратији, о разликовању оних који приступају благочасној нашој вери (тј. јеретика, од којих једне треба поново крстити, друге само миропомазати, а од трећих тражити проклињање своје јереси). Таскодрунги; Маркионити тј. "Хлебобљустели"; Врећоносци (Сакофори) и одрицатељи света и уздржљивци који су "Водепредстатели"; Уалентинијани, Василидјани и звани Ермеји; Николајити; Монданити који су и Пепузијани; Манихеји; Евномијани који су Аетијани; Павлијанисти; Фотинијани; Савелијани; Маркелијани; Симонијани; О Менандру; О Евионејима; О Киринту; О Саторнину; О Карпократу; О оскрвнитељу и зломишљенику Марку, начелнику јереси и о једномишљеницима његовим; О Апелију; О Теодоту Усмару, О Елкесајитима; О Непоту; О Пелагију и Келестину; Друга јерес Мелхиседекијана.

Сви да знају да се тих 25 јереси подвргавају крштењу.

А ове су које се миром помазују:

"Четиринадесетници", Наватијани који су Саватијани, Аријани који су од Арија, Македонијани који су Духоборци, Аполијаријани – Аполинаријани.

А ове су код којих се не крштавају, нити се миром помазују, него само проклињу своју јерес. О томе да се зна колико је било "безглавих", тј. "богострасних" јереси:

О Теодосијанима, Неразумници, тј. незналице (огранак Севиријана), Павлијанисти – Павлијанити, Ниовити.

О расколима оних који се зову "Расудници"; Евтихијани; Обезглављени (зато што су остали без епископа); Јулијанити, тј. Гајанити; Севиријани, који су Неразумници (Агноити), Други Севиријани, који се називају и Кондовавдијани; Други Севиријани, који су и Теодосијани и Павлијанити; Други Севиријани, који су и Теодосијани, Ангеловци и Дамјанити; Други Севиријани тј. Теодосијани и Петријани; Други Севиријани, који су Теодосијани и Кононовци; Други Севиријани, тј. Теодосијани, који су и "Трудољубни"; Други Севиријани, који су Теодосијани и Ниовити.

Укупно јереси 71.

Који су и колики расколи?

²⁵ Мисли се на Ислам

И још о клеветницима хришћана, о иконоспаљивачима и јаросним лавовима, како је раније писано у сто другој глави.

О Мелхиседекијанима и Теодосијанима и "Атинганима", тј. о Неприкосновенима. Они који од неприкосновених јереси, које су Маелхиседекијани и Теодосијани, приступају Светој саборној и апостолској цркви и хоће да се крсте, треба претходно да говоре овако: "*Ја, тај и тај, од Мелхиседекијана, који су Теодосијани и Неприкосновени, данас приступам хришћанској вери ни из какве нужде, или беде, или страха, или искушења, или сиромаштва ...*"

- **64.** Из Патријаршијског молитвеника: како треба примати оне који из јереси приступају Светој Божјој и саборној и апостолској цркви. Како треба "писанијем" да проклињу јерес своју они који од Манихеја приступају Светој Божјој и саборној и апостолској цркви. Чин који се врши над онима који се од Срацина (Сарацена) обраћају нашој чистој, истинској хришћанској вери. Проклињање Срацина. Молитва: Господе Исусе Христе Боже наш, помилуј нас. Амин.

Запис – поговор о појави и значају Номоканона на словенском језику.

Степени сродства (таблица).

Запис преписивача Богдана из 1262. године.

У Српској православној цркви од самог њеног оснивања 1219. године све до наших дана Законоправило Светога Саве је њено позитивно право и њен званични врховни зборник. На Светом Архијерејском сабору Српске патријаршије одржаног 25.05.1939. г. донета је следећа одлука: "*Зборник Крмчија има важити као официјелни наш канонски зборник, све док се не замени новим*" (АС 63, Зап. 145).²⁶

ПРЕПИСИ ЗАКОНОПРАВИЛА СВЕТОГА САВЕ

Нажалост, оригинал Законоправила није сачуван али је зато сачувано 11 рукописа српске редакције и то: *Иловички, Рашки, Дечански, Пчињски, Сарајевски, Београдски, Хиландарски, Савински, Пећки, Милешевски и Морачки*. Постоје тврдње да је постојао још један препис и у манастиру Светог Архангела Михаила у Крки код Книна, али овај примерак није сачуван.²⁷ Сви преписи Законоправила Св. Саве се деле према свом пореклу: на преписе *српске рецензије* и преписе *бугарске рецензије*.²⁸ Ми ћемо се овде бавити рукописима српске рецензије и они су овде набројани хронолошким редом по редоследу свог настанка. Преписи српске рецензије су:

²⁶ Др Сергије Троицки, *Како треба издати Светосавску крмчију (Номоканон са тумачењима)*, Споменик САН, СП, Одељење друштвених наука, Нова серија 4, Београд, 1952. г. стр. 1

²⁷ Др Димшо Перић, *Црквено право*, Београд, 1999. г. стр. 84

²⁸ Др Сергије Троицки, *Како треба издати Светосавску крмчију (Номоканон са тумачењима)*, Споменик САН, СП, Одељење друштвених наука, Нова серија 4, Београд 1952, стр. 34 - 71

Иловички препис

Овај препис представља најстарији препис Законоправила Светога Саве. Датира из 1262. године, писан је на пергаменту и сматра се најблискијим оригиналном тексту Законоправила не само по години настанка већ и по својој садржини. Из тих разлога се и академик Петровић определио за Иловички препис као узор приликом превођења Законоправила на српски језик. Првих 53 листова је преписао непознати Рус из Новгорода и који је, према речима академика Петровића, "у српској редакцији текста Законоправила оставио видне трагове свог матерњег језика".²⁹ То је узроковало појаву русизама што је поједине наводило на закључак да је Свети Сава уградио готове словенске преводе руских преводилаца. Ти закључци су ишли дотле да се оспоравало и само ауторство Св. Саве.³⁰ Даље преписивање наставио је Богдан, писар рашке правописне школе. Њега је на појединим местима заменио његов помоћник и колега (такође писар рашке школе) који је према речима академика Петровића преписао: на л. 277а цео десни стубац; на л. 277б од 1. до половине 10. реда левог ступца и од 5. реда до краја десног ступца; на л. 278а цео леви стубац.³¹ На последњој (400.) страни овог преписа "многогрешни Богдан" се и потписао као преписивач.

Иловички препис није сачуван у целости. Осим што недостају поједини листови, постоје и оштећења на самим страницама. Данас се чува у Архиву Југославенске академије знаности и умјетности односно ХАЗУ у Загребу под сигнатуром III с 9.

Рашки препис

Рашки препис датира из 1305. године. Писан је на пергаменту и садржи 398 листова и сачуван је у целости. Овај рукопис је према речима др Троицког подељен на два дела: већи део од 398 л. садржи његов *corpus clausum*, а мањи од 26 л. његове *articuli extravagantes* – допунске чланке од 7 и 19 листова извучених из основног дела.³² На 1. листу мањег дела допунских чланака налази се поговор преписивача који говори о Светосавском пореклу номоканона и исто као и Иловички, Пећки, Милешевски и Морачки рукопис преписан је са поговора изгубљеног рукописа Светосавског номоканона из 1252. године будимљанског епископа Теофила, али су придодати и подаци о пореклу самог Рашког преписа.

Преписивач Рашког преписа је рашки епископ Григорије II 1305. године у Рашкој саборној цркви Св. Апостола. Рашки препис неки називају и Хиландарски јер је преписан за Хиландар и од почетка XIV века до средине XVII века припадао Хиландару. Како се у поговору овог преписа наводи да је преписан у Расу, обично се и зове Рашки. Према речима професора Троицког називан је још и "Јерусалимски" или "Сербскиј Воскресенскиј" јер је од средине

²⁹ Др Миодраг М. Петровић, *Законоправило Светога Саве I*, Манастир Жича, 2004. г. стр. XXII

³⁰ Видети Сергије Троицки, "Ко је превео Крмчију са тумачењима" (Примљено на I скупу Одељења друштвених наука 22, IV, 1948. г.)

³¹ Др Миодраг М. Петровић, *Законоправило Светога Саве I*, Манастир Жича, 2004. г. стр. XXII

³² Др Сергије Троицки, "Хиландарски номоканони" ; ХИЛАНДАРСКИ ЗБОРНИК 1; Београд, 1966. г. стр. 59

XVII века припадао Воскресенском Новојерусалимском манастиру (близу Москве).³³

Данас се чува у Московском Историјском музеју (№ 29)

Дечански препис

Претпоставља се да датира с краја XIII и прве половине XIV века. Према речима професора Троицког: "*Ни датума, ни значајних записа, ни имена преписивача Дечанска Крмчија нема*".³⁴ Из тих разлога немамо тачан датум настанка, а период настанка се може закључити на основу облика слова који је за тај период типичан а и орнамент је редак и једноставан. Писан је на пергаменту и био је укоричен али су корице изгубљене. Овај препис су пронашли 1948. проф. Лазар Мирковић и јеромонах Леонтије Павловић. Сада има укупно 284 листова а претпоставља се да је имао око 400 листова попут Иловичког преписа.

Чува се у библиотеци Дечанске Лавре (бр. 320)

Пчињски препис

Датира из периода 1360-1370. године. Овај препис је великог формата и укоричен је кожним повезом. Садржи 305 листова али и овде доста листова недостаје. Пчињски препис нема поговора о ауторству Св. Саве, а како овај поговор нема ни Савински препис, који је преписан са Пчињског, вероватно овај поговор ни није постојао у Пчињском препису.

Чува се у библиотеци САН, под бројем 332.

Сарајевски препис

Датира из друге половине XIV века, тачније из 1371. године. Написан је на пергаменту и има укупно 381 лист али је по речима професора Соловјева вероватно неколико њих изгубљено.³⁵ Његова садржина се поклапа са Иловичким и Рашким преписом. Нема много података о преписивачима и месту настанка. На 201. листу овог преписа стоји запис: "отсель писа грешнь Мирославъ". На последњем листу је запис тајном буквицом: "Си божьствени песньць написа се благочастивой и христоробивой и превисокой госпоги деспотици кира Елене вь лето 6879.", односно између 1. септембра 1370. и 31. августа 1371. године.

Већ више од два века чува се у музеју старе цркве у Сарајеву код Баш – Чаршије под бројем 222 због чега и носи назив Сарајевски препис.

Београдски препис

Непознато је тачно време настанка овог преписа али се на основу водених знакова може одредити да припада другој половини XV века. По свему судећи имао је само једног преписивача а писан је на папиру. Утврђено је да правопис припада Рашкој школи и да се у самом тексту не појављују русизми. Његов садржај је истоветан са осталим преписима српске рецензије али нема комплетан садржај Законоправила. Као и у још неким преписима и овде недостају поједини листови. Осим што садржи поједине глосе садржи и два записа која су касније настала. У једном од њих, на листу 26 стоји: „*Знано буди*

³³ Исто, стр. 59

³⁴ Др Сергије Троицки, *Како треба издати Светосавску крмчију (Номоканон са тумачењима)*, Споменик САН, СП, Одељење друштвених наука, Нова серија 4, Београд, 1952. г. стр. 36

³⁵ Др Александар Соловјев, *Светосавски номоканон и његови нови преписи*; "Братство" XXVI, Београд, 1932. г. стр. 28

обещание Анђелко не пропити ракије за три лета и то е било года аоџ“ (тј. 1803. г.). По свему судећи неки обожавалац ракије се зареко да је три године неће пити, али да би положио чврст завет, уписао га је у свету књигу Законоправило Светога Саве. Овај препис је још интересантан и по томе што га је у некој београдској антикварници купио новинар Станислав Краков и продао за 30 000 динара Националној служби, која је њу 30.12.1942 г. поклонила Народној библиотеци где се и сада налази (Одељење старе књиге и рукописа бр. 48).

Хиландарски препис

И овом препису је непознато време настанка и постоје различита нагађања. Једни га смештају у XVI век, други у XV³⁶ али по речима професора Троицког можемо претпоставити да је један примерак био на Хиландару око 1682. године. Хиландарски препис има 348 листова, писан је на папиру in folio , а правопис припада Ресавској школи. Нема комплетан садржај и недостаје му крај.

Данас се налази у рукописном одељењу Бечке националне (некада Дворске) библиотеке (бр. 101, раније XXI).

Савински препис

Настала је с почетка XVI века. Писан је на хартији италијанског порекла, укоричен кожним повезом на којем се налазе бакарни украси (раније их је било 14 а сада их је остало 7) и има 396 листова. Сачуван је у целини. Приодат му је касније чланак из Властареве Синтагме "О степенима брака" а из записа на последњој страни види се да је тај препис био "Законик митрополита Херцеговачког кир – Силивестра" и да је он тај законик даровао Успењском манастиру у Требињу.³⁷ У овоме рукопису нема записа "Појавише се на светлост нашег језика ..." као што нема ни спомена о ауторству Св. Саве. По рукопису може се закључити да је имао само једног преписивача. О овом препису највише извора даје епископ далматински Никодим Милаш.³⁸ По самом свом садржају истоветан је са осталим преписима Светосавске рецензије.

Налази се у манастиру Савина близу Херцег Новог (по којем и носи назив). Чува се у малој цркви овог манастира, која потиче из 1030. године.

Пећки препис

Датира из 1552. године. Писан је на хартији и укоричен је кожним повезом. Има укупно 425 листова, с тим што му недостају прва два листа и последњи лист. Зове се још и Лесновски препис јер је дуго припадао Лесновском манастиру. Сам текст је потпун али према речима професора Соловјева, доста је испремештан.³⁹ Постоји и запис о ауторству Светог Саве али се тај запис прекида речима: *"Писани же быше книги сие въ дни богочъстиваго и благовернаго и светороднаго господина краля Стефана въсе Срѣпскые землѣе и Поморь ..."* и даљег текста нема јер је следећи (и уједно и последњи) лист

³⁶ Др Сергије Троицки, *Како треба издати Светосавску крмчију (Номоканон са тумачењима)*, Споменик САН, СП, Одељење друштвених наука, Нова серија 4, Београд, 1952. г. стр. 51

³⁷ исто, стр. 30

³⁸ Епископ др Никодим Милаш, *Савинска Крмчија*, Задар 1884. г.

³⁹ Др Александар Соловјев, *Светосавски номоканон и његови нови преписи*; "Братство" XXVI, Београд, 1932. год. стр. 35

изгубљен. Текст се прекида на најважнијем месту тако да се тешко може открити о ком краљу Стефану је реч али има мишљења да је у питању краљ Драгутин (1276-1282) а можда чак и краљ (а касније цар) Душан (1331 – 1345). У априлу 1552. текст је дошао до преписивача у доста истрошеном стању. О самом преписивачу у запису нема података.

Пећки препис је својина Српског семинара Београдског универзитета и сада се налази у Српској академији наука и уметности у Београду.

Милешевски препис

Датира из XVI века. Писан је на хартији, укоричен кожним повезом и има 322 листова. У поговору овог преписа стоји, по речима професора Троицког да је написан по наредби мајке краља Стефана Уроша – краљице Јелене руком чрнца Германа у Милешеву 1295. г. Ипак незна се да ли је овај препис из XVI века преписан непосредно са преписа од 1295. године.⁴⁰

Морачки препис

Датира из 1651. године. Писана је по наредби игумана манастира Мораче Гаврила а пронађена је и описана од архимандрита Нићифора Дучећа. Према речима професора Соловјева, из једног другог записа се види да је овај препис преписан са једног много старијег изворника који потиче из 1251-1252 године. Писан је на хартији и садржи 358 листова од којих недостају три. Налази се у манастиру Морача посвећеном Успењу Пресвете Богородице, који се налази северно од Подгорице.⁴¹

О УПОРЕДНОМ ПРАВУ КАО АКАДЕМСКОЈ ДИСЦИПЛИНИ

Пре но што пређемо на коментарисање феномена трансплантације и појам транспланта у праву посветићемо "пар редова" упоредном праву као академској дисциплини. Пошто сматрамо да је професор Вотсон био у праву када је својој књизи "*Правни транспланти*" дао поднаслов "*Приступ упоредном праву*" и посветио скоро петину текста овом питању и ми ћемо се задржати за тренутак на њему. Како проф. Вотсон каже избор одговора на питање шта је упоредно право најпросто је запрепашћујуће – једно екстремно али не и неуобичајено мишљење држи да оно и не постоји! Многи су приметили да је упоредно право необичан израз; па отворено се признаје да не постоји ни једна упоредна грана права у смислу у коме правници називају једну грану права породичним правом или пак трговачким (нпр. мишљење R. W. Lee). Често нуђено објашњење јесте да упоредно право означава научноистраживачки метод или по некима представља технику, али ако се запитамо какав је то метод, каква је то техника? – брзо схватамо да је одговор на то питање прилично неухватљив. Интересантно је да неки факултети као Кембриџ или Оксфорд имају професоре упоредног права али немају курс под тим именом. Друга група научника сматра

⁴⁰ Др Сергије Троицки, *Како треба издати Светосавску крмчију (Номоканон са тумачењима)*, Споменик САН, СП, Одељење друштвених наука, Нова серија 4, Београд, 1952. г. стр. 62

⁴¹ Др Александар Соловјев, *Светосавски Номоканон и његови нови преписи*; "Братство" XXVI, Београд, 1932. год. стр. 30

да упоредно право није само метод већ је наука са својом властитом облашћу (Gutteridge).

Посебно интересантна група научника која сматра да термин упоредно право не укључује само једну дисциплину. Е. Ламбер (E. Lambert) даје троструку поделу:

- 1) дескриптивно упоредно право – попис система из прошлости и садашњости као и појединачна правила који и системи утврђују за неколико категорија правних односа;
- 2) упоредна историја права – "тесно повезана са етнолошком јуриспруденцијом, фолклором, правном социологијом и филозофијом права. Она преко одређивања опште историје права тежи да истакне ритмове или природне законе редоследа друштвених појава, који усмеравају развој правних институција"
- 3) упоредно законодавство, за које можемо приметити да "представља напор да се утврди које је то заједничко стабло са кога је садашњим националним правним доктринама суђено да буду пренете и то како због развоја изучавања права као друштвене науке, тако и због буђења међународне правне свести.⁴²

Ради потпуне јасноће рећи ћемо још да упоредно право, нити је изучавање једног иностраног правног система и његовог дела, нити је елементарни опис разноврсних правних система или њихових "породица", може да се сматра истинским академским изучавањем упоредног права, а нарочито упоредно право не може да буде само ствар која се тиче поређења.

Значајно је још истаћи да, изузев тамо где су системи сродни, разлике у правним вредностима могу да буду толико екстремне да чињеница што системи имају исто или различито правило могу да буду готово безначајно откриће.⁴³

Након претходних ограда можемо да истакнемо значајну образовну тежину наставних курсева сачињених на основу поређења гране права у разним правним системима. Нарочита вредност овакве наставе лежи у томе што се студенти привикавају на истину да су многобројни различити приступи материји могући и што та вредност постоји независно од теоретских структура које би дале дубље значење поређења.

Како проф. Вотсон сматра, упоредно право треба да буде самостална научна дисциплина и нуди следећу дефиницију: "оно представља изучавање повезаности једног правног система и његових правила са другима. До природе било које такве повезаности, до разлога за сличности и различитости може да се дође само изучавањем историје система или правила; с тога је упоредно право на првом месту правна историја која се бави везом између система. Оно мора да је и нешто више од тога. Када се крене са истраживањем развоја тих сличности и разлика, тада боље могу да се схвате посебни чиниоци који уобличавају развој права и његово мењање. То заиста може да буде најлепши приступ ка правилном схватању начина на који се право нормално развија. С тога сам у овом другом случају слободан да изнесем став да се упоредно право бави природом права и то посебно природом правног развоја".⁴⁴

⁴² Преузето из Ламберове одреднице у: *Encyclopedia of the Social Sciences*, IV (London, 1931.)

⁴³ Алан Вотсон, *Правни транспланти*, Београд 2000. г. стр. 26

⁴⁴ Исто, стр. 28

Дакле, "упоредно право као академска дисциплина сама за себе представља проучавање везе, и то превасходно историјске везе, између правних система или између правила више од једног система".⁴⁵

Као што постоји хијерархија извора права тако постоје научне процедуре које нам нуде редослед којим ћемо примењивати методе.

Св. Сава је, након што је својим светачким погледом обухватио читаво до тада постојеће право, као најбољи домаћин пробрао лепо и корисно да би то трансплантирао у своје Законоправило као будуће заједничко стабло са кога ће моћи да се чине нови транс

О ПРАВНИМ ТРАНСПЛАНТИМА

Правни транспланти представљају преношење правних правила или система права из једне земље у другу или из једног народа у други.⁴⁶ Они представљају уобичајену праксу још од доба најраније писане историје. При том, ма коликих истоветности да постоји у два правна система, у сваком од њих ипак постоји нешто уникатно, нешто што је својствено искључиво том народу и тој држави.

Неприкосновена личност у овој правној области и један од најпознатијих и најпризнатијих компаративиста и правних историчара данашњице⁴⁷ је широко познати др Алан Вотсон, шкотско – амерички професор права, који је о својој теорији написао књигу "*Правни транспланти*". Ова теорија по речима проф. Симе Аврамовића "задире у саме темеље историјскоправне школе, која је доминирала током XIX века задржавајући популарност и касније, као и еволуционистичке теорије о развоју права, која је обележила XX век а његова концепција о правним позајмицама и пресађивању права, као важном и најчешћем начину на који се право развијало кроз историју, представља посебан облик антрополошке дифузионистичке теорије и битно помера устаљена схватања".⁴⁸ Према речима професора Вотсона, призната је чињеница да већи део приватног права свих модерних правних система Западног света (као и неких земаља које не припадају Западном свету), изузимајући скандинавске земље, потиче мање-више непосредно или из римског грађанског права (civil law) или из енглеског прецедентног система (common law).⁴⁹ И као што је већ речено, не само да је то одлика модерног света, већ се појављује још из времена првих држава. Проф. Вотсон у својој књизи "*Правни транспланти*" наводи конкретан пример једног закона из патесија у Међуречју – из града Ешнуне (XVIII век пре н.е.):

Ако је неки во (био) такав да хоће да убоде, и надзорник (власт) је о томе обавестио власника, али он није чувао свога вола, те је он пробо човека и узроковао његову смрт, тада ће власник вола одмерити тачно 2/3 mine сребра.

⁴⁵ Исто, стр. 30

⁴⁶ др Алан Вотсон, *Правни транспланти*, Београд, 2000. г. стр. 47

⁴⁷ др Сима Аврамовић, др Војислав Станимировић, *Упоредна правна традиција*; Београд, 2006. г. стр. 15

⁴⁸ Исто стр. 11, у делу "Предговор уредника"

⁴⁹ Исто, стр. 48

Ако је пробо роба и узроковао његову смрт, он ће тада одмерити тачно 14 шекела сребра.

Исто тако, и вавилонски Хамурабијев законик (који потиче најкасније с почетка XVII век пре н.е.) предвиђа:

Ако је во неког човека (био) такав да хоће да убоде, и надзорник (власт) га је о томе обавестио, али он није обезбедио његове рогове (или) није везао свог вола, те је тај во пробо сина човека и узроковао његову смрт, он ће тада исплатити 1/2 мине сребра.

Ако је (жртва била) роб човека, тада ће он дати 1/3 мине сребра.⁵⁰

Како се из приложеног може видети, иако ова два законика дели скоро читав један век, правна трансплантација је више него очигледна. И то није случајност и није једини пример из Старог века. Оваква појава у оно време, према речима проф. Вотсона није била неуобичајена. Према подели коју је дата у књизи, добровољни већи транспланти – односно, или целокупно преношење правних система у ново окружење или преношење његових делова у ново окружење – сврставају се у три главне категорије.

Прва се тиче случаја у коме народ – пресељавањем на нову територију на којој не постоји цивилизација која је по сродности упоредива са њеном – собом носи своје право.

Друга се тиче случаја у коме народ – пресељавањем на нову територију на којој постоји цивилизација која је по сродности упоредива са њеном – собом носи своје право.

Трећа се тиче случаја кад народ добровољно прихвати велики део система другог народа или више народа.⁵¹ То су три основне категорије код правних трансплантата, али се рецепције и транспланти права јављају у свим облицима и у свеколиком обиму.

Професор Вотсон, што се тиче правних транспланта посебно напомиње да ће се успешан правни трансплант, попут транспланта људског органа, развијати у свом новом телу, и постаће део тог тела баш онако како би и правило или институција наставило да се развија у свом матичном систему.⁵²

ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГ САВЕ И ПРАВНИ ТРАНСПЛАНТИ

Када смо у претходном поглављу говорили о правним трансплантима изнели смо констатацију да су правни системи готово целог савременог света

⁵⁰ Исто, стр. 49; Проф. Вотсон у овом примеру наводи, поређења ради, још један законик из Друге књиге Мојсијеве, али (да се не би превише цитирало и улазило у ширину) одлучили смо да га не додајемо.

⁵¹ Исто, стр. 58

⁵² Исто, стр. 55

подељени на две правне породице: *породица Римско-континенталног права (Civil Law)* и *породица Англосаксонског (прецедентног) права (Common Law)*. Српски правни ситем припада римско-континенталној породици права.

Рецепција римског права на нашим просторима је текла посредно, захваљујући цркви, која је живела по Римском праву и великом утицају Византије (која је представљала продужетак римске империје) на српске владаре. У Србији је дуго преовлађивало обичајно право, али како је римско право пружало готова решења за нове економске, културне и друштвене односе, постепено је почело да продире и то у првом реду посредством цркве. Затечено романизовано становништво у Србији је живело по римском праву тако да су у српској држави паралелно постојала два правна система: *обичајно и римско право*. Црква је настојала да своје прописе не одваја од државних који су били римски и управо захваљујући канонском праву, римско право је заменило народно и обичајно право у већини хришћанских држава. Отуда се, пре свега у Византији, јављају врло рано први црквено – државни зборници. Римско право је имало подршку и самих владара јер им је давало велики лични ауторитет.⁵³

Први византијски закони су у Србију продрли захваљујући Српској архиепископији, пре свега њеном првом архипастиру Светом Сави (Растку Немањићу). С обзиром да је Свети Сава био владалачког рода и рођени брат првог српског краља Стефана Првовенчаног, трансплантација римског права је извршена лако, успешно и трајно. Према речима др Стојана Новаковића: "*У нас се мало водило рачуна о томе да је сав наш историјски живот протекао у класичној домовини Римскога права и да смо, што се тиче правних идеја, једнако живели под утицајем и управо под господовањем Римскога права. Још кад смо се населили на земљишту Балканскога Полуострва, ми смо се населили управо у Римско царство у коме у оно време прва реч није баш сасвим припадала Грцима*".⁵⁴

У време Светог Саве, млада српска држава, која је постала краљевина и добила своју аутокефалну цркву, је била у успону. Постепено је почела да проширује своју територију и Римско право, као један заокружени и комплетан правни систем јој је просто био неопходан. Осим горе споменутих разлога за рецепцију римског права у Србији, треба и подсетити да је управо велики римски кодификатор Свети цар Јустинијан пореклом из српских крајева. Овај побожни и свети цар, који је иза себе оставио и велику цркву у Цариграду – Свету Софију, посебно се интересовао за правно уређење Цркве. Зато је уживао велики углед код црквених великодостојника и отуд и тежња црквених челника да законодавство цркве ускладе са Римским правом или боље речено, са Јустинијановом кодификацијом.

Византијски закони

У време цара Лава Исавријског и његовог сина Константина, с почетка VIII века донета су, по речима др Стојана Новаковића 4 закона:

- 1) *Избор закона извађен у кратко из Институција, Дигеста, зборника и Новела Великога Јустинијана, с исправкама у корист човекољубља,*
- 2) *Закон о земљорадњи, изабран из Јустинијанових књига,*

⁵³ Др Љубомирка Крклјуш, *Правна историја српског народа*, 2007. г. стр. 36

⁵⁴ Др Стојан Новаковић, *Средњовековна Србија и Римско право*, Београд, 1906. г. стр. 3

- 3) *Закон Родски о бродарству, изабран из XIV књиге Дигеста,*
- 4) *Закон о војницима.*⁵⁵

Одатле је на римским основама започето византијско законодавство. Мало више од 100 година касније цар Василије Македонски (867 – 886) је почео да скраћује и преуређује Јустинијанове Новеле. Он је, по речима др Новаковића, наредио да се из Институција, Дигеста, Зборника и Новела Јустинијанових прикупи и грчки изради "оно што још вреди"⁵⁶ и тако је 879. г. објављена књига Приручни Закон (на грчки језик – Прохирон) српским језиком преведена *Градски закон (глава 55.)*. У исто време је донет и зборник *Поновних закона (Епаногоге)*. У време цара Лава Мудрог (886 – 911) донете су *Василике (Царске књиге)*. У време цара Василија Македонског, осим што се кодификовао Прохирон радило се и на кодификацији црквеног права где у првом реду спадају Свето Писмо, одлуке са васељенских сабора као и коментари, препоруке и објашњења других великодостојника. Самим номоканонима смо се бавили у глави "О пореклу и појму Законоправила" и навели смо неке од њих тако да се на овом месту нећемо понављати и набрајати их поново.

Црква која је функционисала по римском праву постајала је све јача, све угледнија и имала је, по речима др Новаковића, положај државе у држави јер је имала своју сопствену аутономију. С вером у Бога се све почињало и све завршавало. Њена присутност постала је неизбежна а њен утицај неодољив. Сматрало се (а и сада је тако у хришћанству) да је Црква од Бога и да тако мора бити. С обзиром да се црква ослања на Свето Писмо и Старог и Новог Завета, почели су да се појављују мешовити зборници Римског права (Институције, Дигеста ...) и Мојсијевског права.⁵⁷ Отуда и први номоканони.

Приликом састављања Законоправила, познато је да је Св. Сава користио Јустинијанове Новеле, Прохирон, Василике али и преко сто грчких номоканона. Исто тако је утврђено да је та компилација јединствена и да још један зборник са таквим одабиром и начином састављања није пронађен. Законоправило Св. Саве колико садржи транспланте у себи, толико је и уникатно дело које није рађено по јединственом узору.

По речима др Петровића, ако Законоправило посматрамо како у целини тако и у својим појединостима "српскословенски превод представља узор доброг превода који по верности надмашује и добре латинске преводе са грчког језика. У њему су веома успешно пренети из грчког језика и најсложенији догматски, философски, правни и други изрази".⁵⁸ Ауторство Св. Саве и његов стил писања се не може смањити ни претпоставком да је Св. Сава у овом доста сложеном послу имао и по неког помоћника – ученог Грка или Руса. По речима др Петровића, "њихова помоћ је могла бити од користи при избору, на пример, одговарајућих грчких предлога као изворника, или при провери исправног поимања појединих сложених грчких појмова како се преводом не би изневерили изворници. Али Сава је тај који одређено зна какво Законоправило

⁵⁵ Др Стојан Новаковић, *Средњовековна Србија и Римско право*, Београд, 1906. г. стр.7

⁵⁶ Исто, стр. 7

⁵⁷ Исто, стр. 9

⁵⁸ Др Миодраг М. Петровић, *Законоправило Светога Саве I, на српскословенском и српском језику*, Манастир Жича, 2004. г. стр. XXIII

треба да скроји за потребе младе Српске државе, а у оквиру ње и Архиепископије, чији је оснивач он, са седиштем у манастиру Жичи.

Један од многих доказа за то је уткан у 34. *Апостолско правило*, у којем грчки номоканони помињу само епископа и митрополита, док Сава у српски текст уграђује и достојанство архиепископа као поглавара цркве".⁵⁹

Поред оригиналног текста који је свакако значајног обима, исто тако има и доста транспланта. Овде ћемо навести само неколико примера у којима уочавамо трансплантацију, да не бисмо "претераним набрајањима оптеретили рад нарочито имајући у виду да је проф. Вотсон мишљења, да просто поређење норми не представља чак ни упоредноправни метод"⁶⁰:

6. основна глава, 11. правило (Светог помесног сабора у Анкири)

"Ако обручену девојку отме други, првом да буде дата.

Тумачење. Ово правило, дакле, налаже да се девојка која је обручена за неког човека, а потом од другог преотета – отме и преда првом обрученику, чак и ако је раздевичио преотимач. Грана педесет осма шездесете књиге Василика великим казнама подвргава преотимача девојке и оне који су му помогли у отмици, и све који имало суделоваше у таквом договору. И не опрашта чак ако преотета девојка и усхтедне, ако и родитељи њени хоће да је удају за преотимача. Међутим, ако се њени родитељи и сагласе да тако нешто учине, бивају изгнани у заточеништво".

Из ове одредбе се у правилу види како судија треба да пресуди. Санкција "велике казне" и "прогон у заточеништво" се налазе у тумачењу норме где им је и дата законска снага али је и наведено одакле је преузета.

13. основна глава, 7. правило (Правила Трећег светог и васељенског сабора. Из Посланице епископима у Памфилији)

"Свештено лице или монах, кад иступи из свога звања у војску или неко друго звање – проклет је.

Тумачење. Ако неки монаси или црквено свеиштенство – монаси, наравно, напустивши манастир, а свештена лица – свеиштенство, на изменивши одећу – ступе у војно звање или приме мирски чин, а не покају се и не врате се, нити хоће да узму свој лик који раније Бога ради понеше, проклети да буду. Слично овом правилу прописује осма Новела цара Лава Мудрог, не дозвољавајући монасима поново да приме лик мирјанина, мада се једанаеста заповест у шездесет другој глави прве гране четврте књиге Василика противи."

Овде се исто тако наводи норма чија се диспозиција садржи у правном правилу а санкција у тумачењу. Нашли смо и један пример који је више грађанскоправне природе и где се делимично примењује начело *ne bis in idem*.

15. основна глава, 96. правило (Светог и помесног сабора у Картагини)

⁵⁹ Исто, стр. XXIII

⁶⁰ по речима А. О. Станковић

"Кад се један од два супарника жали, ако су обојица решила да изаберу судију, убудуће да се не жале.

Тумачење. Грађански, дакле, закон тако просуђује о изабраним судијама, да се другачије не образује изабрани суд док се претходно обојици супарника не постави питање, говорећи: "Сами сте изволели да вам ми судимо; ако један од вас не прихвати наш суд, да свом супарнику, који је наш суд прихватио, да толико и толико новца". И кад оба кажу: "Нека тако буде", онда да положи међу собом толико новца, и тако се суде. А ако који од њих неће да остане при одлуци судије којег су изабрали, нека узевши новац, да свом супарнику који прихвата његов суд и остаје при њему. Не присиљавају се, дакле, да прихвате његов суд, него им је то остављено на вољу. Због тога ни грађанске судије накнадно не суде његову одлуку, пошто и без његовог суда, може онај коме пресуда није по вољи, давши речени новац, да отуда оде. А Грађански закон каже и то, да судија који је обома супарницима прихватљив, тј. сродан и може по својој власти да суди – не бива изабрани судија. Правила, пак, не прописују тако о изабраним судијама, већ ако оба супарника, од епископа или свештених лица изаберу неке од епископа као изабране судије и хоће пред њима да се суде, уколико осуђени од њих неће да прихвати њихову пресуду, и уложи призив другде – да се не прими, него, и ако се не слаже, да остане у тој осуди. А разлог због којег, по нашем мишљењу, није дозвољено на њихов суд улагати призив ради поновног суђења, написасмо у петнаестом правилу овога сабора.

У овом примеру можемо уочити детаље који су слични римском грађанском судском поступку. Ту је, дакле, слободан избор судија али је зато њихова одлука *res iudicata* (пресуђена ствар) поводом које се више не може водити исти спор.

15. основна глава, 132. правило (Светог и помесног сабора у Картагини)

"Тужилац да не узима сведока из свога дома.

Тумачење. Сведоци из свога дома су и грађанским законом одбачени, јер двадесет прва глава прве гране двадесет прве књиге Василика гласи овако: "Тужилац не може да доведе за сведоке своје домаће". И двадесет пета глава исте гране, истих књига Василика, каже да се домаћа сведочења одбацују. А под домаћим сведоцима схвати оне који су под влашћу некога и који могу оно што им он нареди да чине; такви се, дакле, ни у прилог њему самом, ни против другог кога он тужи не узимају у сведочењу, било у кривичним или другим – имовинским преступима. А ако се неком другом суди и жели да из другог дома доведе сведоке – не забрањује му се: јер из једног дома и отац и син који је под његовом влашћу, и два брата која су под очевом влашћу, могу сведочити и против некога, и у прилог некоме, како двадесет пета глава исте гране, то јест прве, двадесет прве књиге Василика прописује.

Ово су само неки од многобројних примера који откривају транспланте у Савином Законоправиљу. Нетрансплантима се овде нећемо бавити јер је за то потребно да проучимо и други том Законоправила који се тренутно преводи и који нам на српском језику до сада није био доступан.

Захваљујући својој великој вредности коју представља Законоправило за српско право, било је неизбежно да га и други трансплантују и позајмљују од њега. Тако, имамо пример проте Матеје Ненадовића који је док је састављао закон за устаничку Србију, у својим "Мемоарима" и сам признао да је норме за Закон преписао из Законоправила: *"Сад је требало народу суд оставити. Ја сам имао Кормчију и читао Законе Јустинијанове и Мојсеову строгост над Јеврејима и истишем неколико параграфа из Кормчије. Од који' побројаћу неке: 1. Ко би убио човека, да се убије и на коло метне. 2. Ко отме девојку силом (као што је гдегде бивало, а особито у каквим бунама, кад се судови побркају), тај женик, кум и стари сват шибу да трче а друи штаповима да се каштигују. 3. Ко украде јагње, прасе, коња или вола, тај да плати двоје и да се каштигује штаповима. 4. Ко утече из војске без допуштења, да трчи шибу. 5. Са страже који побегне, да се стреља. 6. Који се криво закуне и криво осведочи, тај ону сву штету за коју је сведочио, да плати, штаповима да се каштигује, и да му се никада више ништа не верује, и да се за свагда лажом прогласи. 7. Кад се сваде и псују, који се превати за оружје, као пола убиства, да трчи шибу, итд. 14, 15 ли пунктова ..."*⁶¹

У време турске владавине која је у Србији избрисала сваку српску државност, овај закон је по речима др. М. Петровића био први писани законски документ, сачињен маја 1804. године.⁶² Поставља се питање колико су веродостојни оригиналном тексту "пунктови" о којима говори Прота јер у својим *Мемоарима* их спомиње из сећања. О изворима Закона Проте Матеје Ненадовића говори др М. Петровић у књизи *О Законоправилу или Номоканону Светога Саве* где детаљно објашњава сваки "пункт" Протиног Закона. По речима М. Петровића, за Протин Закон веома је значајан Прохирон који је, како смо навели, саставни део Законоправила и који садржи велики број одредби из Јустинијановог законодавства а саме Јустинијанове Новеле се налазе под посебном главом. Прота је, како каже др М. Петровић, читао и једно и друго и од тога неке одредбе укључио у свој Закон, не сматрајући за потребно да истакне разлику између Прохирона и Јустинијанових Новела.⁶³ Као извор за даље излагање о Протином Закону користимо наведену књигу др Петровића.⁶⁴

1. *Ко би убио човека, да се убије и на коло метне.*

Још од Мојсијевог времена за убиство је била предвиђена смртна казна. Прописи о убиству су из Мојсијевог законодавства унети у 45. главу штампане Крмчије и најсроднији су овом члану. Сличне одредбе се налазе у Прохирону, 48. главе штампане Крмчије: *"Ко убија хотимично, било ког узраста да је, мачем да се казни"*.

2. *Ко отме девојку силом (као што је гдегде бивало а особито у каквим бунама, кад се судови побркају), тај женик, кум и стари сват шибу да трче а други штаповима да се каштигују.*

Овом члану одговарају сродни прописи из Прохирона и Мојсијевог права. У Мојсијевом Закону (Крмчија, 45. глава, бр. 25) стоји: *"Ко би преварио дјевојку која није заручена, те би спавао с њом, да јој да прђију и узме је за жену"*. У Прохирону (40. глава, 39. грана) гласи: *"Који отимају жену, испрошену или*

⁶¹ Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, "Народна књига", 2005. г. стр. 101

⁶² Др Миодраг М. Петровић, *О Законоправилу или Номоканону Светога Саве*, Београд, 1990. г. стр. 109

⁶³ Исто, стр. 113

⁶⁴ стр. 114 - 122

неиспрошену ... па ако је ко и своју вереницу отео, а отмицу извршио с оружјем, тј мачевима или штаповима, такви мачем да се казне, а они који су им помагали ... пошто се избатинају и ошишају, да им се одсече нос. Ако су пак отмицу извршили без икаквог оружја, да се одсече рука ономе који је извршио отмицу, а они који су му помагали у отмици ... изударани и ошишани да се протерају".

3. Ко украде јагње, прасе, коња или вола, тај да плати двоје и да се каштигује штаповима.

Овај члан почива на Мојсијевим Закономима. Цео изворни текст је унет у 45. глави бр. 15 Крмчије и гласи: "Ко украде вола или овцу или козу, и закоље или прода, да врати пет волова за једнога вола, а четири овце или козе за једну овцу или козу. Ако се лупеж ухвати гдје поткопава, те буде рањен тако да умре, да не буде крив за крв онај који га буде убио. Али ако се буде сунце родило, да је крив за крв. А лупеж све да накнади; ако ли не би имао, онда да се он прода за своју крађу. Ако се нађе што је покрао у његовој руци живо, био во или магарац или овца или коза, да врати дупло". О овоме се говори и у Прохирону у 48. глави Крмчије, грана 39: "Они који у било којем граду краду, ако то чине једном, будући имућни и слободни наређујемо да украдено поврате у првобитно стање и положје дупли износ ономе који је претрпео крађу. Ако су, пак, сиромашни они који су то починили, изударани да се прогнају. А ако су не једном, већ много пута ухаћени у крађи, да им се одсеку руке".

4. Ко утече из војске без допуштења, да трчи шибу.

5. Са страже који побегне, да се стреља.

У Крмчији постоје извесне одредбе и о војсци али је по речима др Петровића неизвесно које су од њих биле у протографу Протиног Закона. Нема истоветности ових чланова са прописима у Крмчији:

"Ко раздражује ратнике или предаје непријатељима своје, кажњава се одсецањем главе".

"Оне који из своје војске беже непријатељима, сматрати као непријатеље и без опасности убијати".

"Који пребегну непријатељу и наше одлуке саопште, подижу се на вешала или спаљују".

"Непријатељи и они који к њима пребегну, кажњавају се мачем".

Протини 4. и 5. члан имају доста почивају на Карађорђевоу упутству издатом 11. јануара 1812. године Проти Матији, а то је предмет посебног истраживања.

6. Који се криво закуне и криво осведочи, тај ону сву штету за коју је сведочио да плати, штаповима да се каштигује, и да му се никада више ништа не верује, и да се за свагда лажом проглаша.

Десет Божијих заповести које је Бог послао Мојсију, у својој 9. одредби говори о лажном сведочењу: "Не сведочи лажно на ближњег свог". У 45. глави Крмчије бр. 49 Мојсијевог права, налази се текст који је сроднији Протином чл. 6: "Ако би устао лажан свједок на кога да свједочи ... нека добро испитају судије; ако свједок онај ... лажно свједочи на брата својега, учините му онако како је он мислио учинити брату својему ..." Још се додаје и ово: "човек који се криво закуне за коју год ствар ... врати што је отео или присвојио ... за што се заклео криво, нека плати цијело и још дOMETне пети дио ономе чије је ...". Још строжија казна за лажно сведочење и кривоклетство је у Прохироновој 39. грани, глава 46: "Који одлуком суда или по молби супарника положи заклетву у цркви, дотичући се пресветог Јеванђеља, а после тога се докаже да се лажно заклео, нека му се одсече језик; исто то важи и за сведоке".

7. *Кад се сваде и псују, који се превати за оружје, као пола убиства, да трчи шибу.*

Овај члан је сродан Мојсијевом праву, 45. глава Крмчије под бројем 45: *"Кад се сваде људи, па један удари другога каменом или песницом, али онај не умре него падне у постељу, ако се придигне и изиђе о штапу, да не буде крив онај који је ударио, само дангубу да му накнади и сву видарину да плати".* У 39. грани Прохирона, 83. и 84. глава: *"Кад међу некима дође до туче, ако се догоди да је изазвана смрт, нека иследници сачувају предмете којима је нанета смрт, и ако нађу да је убиство изазвано моткама или великим камењем или ударањем ногом, ономе који је то починио да се одсеку руке. Ако се пак догоди да се лакшим казнама (предметима) изазове смрт, такав да се избатина и протера".* *"Ако ко у тучи удари руком и убије, изударан да се протера".*

Веза између Законоправила и Закона Проте Матије Ненадовића је неспорна али ипак није дослован препис одредби. Прота је ипак кориговао свој Закон у складу са менталитетом тадашњег српског народа и зато је у одредбе свог Закона убацивао елементе својствене само том времену.

У Србијанском Грађанском Законику (СГЗ) донетом на Благовести 1844. године, члан 93. се позива на Крмчију као извор одакле је преузет. У питању су узроци за поништење брака:

Чл. 93

"Брак законим начином закључени, осим смрти једнога супруга, којом сам по себи престаје, само се из особитих важних црквом прописаних узрока уништити, или развести може. Ови су узроци у књизи Кормчији, која духовним властима за управљање служи, изложени, од којих се овде наводе:

А) Узроци због којих се брак уништава:

- 1. Ако је у време венчања муж имао живу жену нераспуштеноу, или жена животога мужа нераспуштенога.*
- 2. Ако момак 15. или девојка 13. годину навршила није.*
- 3. Ако је брак учињен са бесомучнима или лудима, на захтевање невине стране.*
- 4. Ако је са неспособним и немоћним за извршавање брачне дужности; на захтевање друге стране.*
- 5. Ако је са девојком отетом и неослобођеним или неољивим страхом примораном; на захтевање приморане стране или њених најближих.*
- 6. Ако је друго лице подметнуто, и невина страна докаже, да знати није могла, и да је одмах како је дознала тужила се.*
- 7. Ако је са злочинцем на робију или заточењем осуђеним закључен брак за време казне, па невина страна захтева.*
- 8. Ако је између хришћана и нехришћана закључен брак.*
- 9. Између сродника у степенима црквом строго забрањенима.*
- 10. Брак између оних, који су супругу своје о глави радили, било пре било после пресуде тога ради на њима изречене, закључени.*

Србијански Грађански Законик је после свог обнародовања 25. марта 1844. г., након измена и допуна непрекидно важио 100 година и због тога, као и Законоправило остао правни споменик са трајном вредношћу.

ЖИВОТ И ДЕЛО СВЕТОГА САВЕ

Не може се говорити о Србији као држави која има тако богату историју и поред свих недаћа кроз које је пролазила, и тако плодну културу, а заобићи име Растка Немањића – Светога Саве. То је личност у којој су се сјединили принц, верник, патриота, државник, законодавац, писац и просветитељ. Али пре свега и после свега био је и остао како дете, тако и отац Србије.

Његови родитељи Жупан Стефан Немања и Ана, живели су у великој љубави и побожности. О томе Доментијан пише: *"... и када је благоверни и благочастиви и Богом изабрани и Богом подигнути и самодржавни господин Стефан, великославни и велеродни и превелики жупан Немања самодржавно царао свом српском и поморском земљом, и Диоклитијом, и Далмацијом, и Травунијом, са Богом дарованом му супругом, богочастивом Аном, живећи у царству своје по закону Господњем, и родише синове и кћери."*⁶⁵ И поред богољубиве породице коју су створили, њих двоје су силно желели још једно дете – сина и заветовали се Богу да ће, ако им услиши молитву, до краја живота живети не више као муж и жена већ као брат и сестра: *"Господе дај нам да родимо чедо по вољи твога милосрђа и по твоје божанственом, да безбројном силом твојом испуни своје отачаство, богољубним твојим доброверијем, коме ми, слуге твоје, по заповести твога божаства и твојих светих апостола положисмо почетак, надајући се примити твоју божанствену награду. И ако сотвориш милост са слугама својима, да се више не приближимо у сједињење ове телесне љубави, но да останемо извршујући светињу у страху твоје све дане живота нашега"*.⁶⁶ И Велики Господ им је услишио молитве.

Растко Немањић се родио 1174. године. Као најмлађе и веома жељено дете био је син миљеник својих родитеља. Од детињства је показивао своју надареност, своје таленте Богом дане, а нарочито љубав према књизи и учењу. Посебно је волео духовне и монашке књиге. Када је напунио 15 година родитељи су му доделили једну област државе – Захумље (данашња централна односно западна Херцеговина) и предали му је на управу. На Немањином двору увек је долазило мноштво људи међу којима су веома чести и веома драги гости били и светогорски монаси. По речима Доментијана, Растко је од детињства био наклоњен православљу и никакве земаљске почести и славе га нису одушевљавале: *"А он, истинито семе Божје, од младости своје не предаде се ни ка једној слави од земаљских, но само молитвама и постом из млада приону Господу ..."*⁶⁷ Међутим, његови родитељи су за њега имали другачије планове. Стефан Немања је видео Растка као свог наследника на трону иако је Растко имао још два старија брата – Вукана и Стефана. Али то је била Немањина жеља, не и Расткова. Дружење са светогорским монасима му је само помогло да се још више учврсти у својој намери да се посвети Богу. У тој одлуци највише га је колебала љубав према родитељима. Речи Господње које су у његовој одлуци одиграле одлучујући тренутак биле су: *"Ко љуби оца или матер више него Мене, није Мене достојан; ко не узме крста свог и не иде за Мном није Мене"*

⁶⁵ Доментијан, *Живот Светога Саве и живот Светога Симеона*, Просвета, Београд, 1988. г. стр. 55

⁶⁶ Исто, стр. 55

⁶⁷ Исто, стр. 57

*достојан.*⁶⁸ И када је бирао између царства земаљског које је пролазно и Царства Небеског које је вечно определио се за ово друго. Растко се посебно дружио са једним светогорским монахом који му је доста говорио о Светој Гори, монашком животу и животима светих са Свете Горе. Тада је имао само 17 година.

Једном приликом када је дошао у посету родитељима, замолио их је да му допусте да оде у лов рекавши да у земљу коју намерава да иде има много лова. Чим је добио благослов родитеља упутио се на Свету Гору јер како је лепо рекао Доментијан: *"Пошто је он већ издавна био уловљен од Христа и устрељен стрелом љубави ..."*.

Када су дознали његови родитељи где је и шта намерава да уради, одмах су послали војнике не би ли га вратили па макар и присилно али Растко је ипак успео тајно да се постриже и на монашењу добио је име Сава. Било је то 1191. године у манастиру Светог Пантелејмона – Старом Русику. Одатле је врло брзо отишао у манастир Ватопед. И као што је био омиљен на двору свога оца Немање, тако је и међу монасима био омиљен и поштован пре свега зато што је био узоран монах али и зато што је био принц. Може се рећи да је био харизматична особа која осваја људе самом својом појавом. Његова племенитост, продуховљеност и свестраност су зрачили из њега и због тога су му посебно били наклоњени и Цариград и Светогорска управа.

Савини родитељи су веома тешко примили вести од војника који су се вратили са Свете Горе без Растка. Ипак су одлучили да прихвате вољу Божију, свесни да је то пут који је Сава одабрао. Стефан немања је био веома побожан човек, а своју љубав према православној вери је исказивао подизањем многобројних задужбина међу којима су и манастири Свете Богородице и Светог Николе код Куршумлије и Ђурђеви Ступови у Расу. Једна од његових највећих задужбина је манастир Студеница, посвећен Богородици Добротворки. Студеница је посебно значајна по томе што је ту отворена прва српска болница са лекарима. Стефан Немања као побожан човек решио је да крене Савиним стопама и одлучио да се (на Савин позив) придружи своме љубљеном сину на Светој Гори. Због тога се на Благовести 1196. године на државном сабору у Расу добровољно одрекао владарског престола и за свог наследника одредио средњег сина Стефана. Тог истог дана Стефан Немања и Ана су одлучили да положи монашки завет јер су и пре тога већ живели као брат и сестра. Постригао их је рашки епископ Калиник. На монашењу Немања је добио име Симеон и отишао у своју задужбину Студеницу а Ана је добила име Анастасија и отишла у манастир Свете Богородице. Када је Стефан Немањић преузео владалачки трон, Стефан Немања је 1197. године отпутовао у Свету Гору.

У међувремену, Свети Сава је имао и своја прва послушања од игумана, који га је, по речима академика Петровића, за потребе манастира Ватопеда послао у Константиноград код византијског цара Алексија III Анђела (1195 – 1203).⁶⁹ Приликом овог сусрета Св. Сава је успео да добије сагласност цара Алексија да са оцем Симеоном обнови запустели манастир Хиландар. Свети Сава је са овим царем имао још један сусрет, али овог пута по савету његовог оца Симеона на пролеће 1198. године: *Тада му је цар издао златопечатни сигилиј за Хиландар, а у јуну и златопечатну повељу на основу које је Хиландар постао самоуправни српски манастир и то са нагласком "да буде Србима на*

⁶⁸ Јеванђеље по Матеју 10, 37 и по Луки 14, 27

⁶⁹ Др Миодраг М. Петровић, *Законоправило Светога Саве I*, Манастир Жича, 2004. г. стр. 767

поклон вечни".⁷⁰ Заједничким снагама отац и син су почели да подижу Хиландар што је, по речима професора Бујуклића било не само богоугодно дело већ је истовремено имало посебан политички и културни значај.⁷¹ И наравно, из претходно реченог, није први пут да Немањићи подижу и обнављају манастире. Била је то једна богољубива и хришћанска владалачка лоза. Захваљујући великој предузимљивости Св. Саве, манастир је брзо обновљен и у њега се већ 1199. године уселило петнаестак монаха. Али свака чаша меда иште и своју чашу жучи и нажалост Симеон је поживео таман толико да види завршетак градње. Преминуо је 13. фебруара 1200. године и сахрањен у припрати Хиландарске цркве. Врло брзо је Бог прославио оца Симеона тако што је на његовим моштима учинио чудо. Из његових моштију је потекло свето миро.⁷² Након тог доађаја Светогорски сабор га је канонизовао и прогласио светитељем назвавши га Свети Симеон Мироточиви. Завршетак градње је био само део посла; главни посао око осликавања фресака, набавке црквених књига и осталог инвентара је тек предстојао.

Осим цркве Св. Сава је за своје потребе изградио и једну испосницу у светогорској престоници Кареји (Ораховици) у којој је обитавао кад год је желео да се подвизава и потпуно предао најстрожем посту и молитви. Ова испосница је посвећена његовом патрону Светом Сави Јерусалимском (по којем и носи име), великомученику палестинском из IV века.⁷³ И као што смо већ споменули тада је донео Карејски и Хиландарски типик. Живот на Хиландару (црквени и литургијски) је био тако добро организован великим трудом и пожртвованошћу Св. Саве и његове остале сабраће да је Хиландар од свега петнаестак монаха постао манастир са око стотину.

Након смрти оца Симеона у Србији се заратило, а потом је старији Симеонов (Немањин) син Вукан успео да уз помоћ Угара привремено уклони Стефана, (средњег сина) али је Стефан уз помоћ бугарског цара успео да се врати на српски трон.⁷⁴ У зиму 1206. године Св. Сава пристиже из Хиландара⁷⁵ са моштима Св. Симеона у Студеницу и позива браћу на мир и договор.

У исто време у свету је буктао Четврти крсташки рат и крсташи су 13. априла 1204. освојили Цариград. Од освојених византијских земаља крсташи су формирали посебну државу Латинско царство (које је трајало до 1261), а у чији је састав поред скоро целе данашње Грчке и Турске, ушла и Света Гора. Позната је чињеница да су Крсташи у својим ратним походима много пљачкали, па чак и светогорски манастири нису били изузетак. Тако је опљачкан бугарски манастир Зограф али и Хиландар који је био у изградњи. Св. Сава је намеравао да се врати у Хиландар али је на молбу брата Стефана, заједно са осталим монасима са Свете Горе остао у Студеници све до 1217. Боравећи у Студеници,

⁷⁰ Исто, стр. 767

⁷¹ Др Жика Бујуклић, "Светосавска беседа", Анали ПФБ година LV, 1/2007, стр. 147

⁷² Свето миро је миришљаво уље којим се помазују (миропомазују) православни верници. Чудесно је по томе што се истаче са моштију светаца

⁷³ Исто, стр. 148

⁷⁴ Исто стр. 148

⁷⁵ Овај Савом и Симеоном обновљени манастир посвећен Мајцици Богочовекородици, коју је народ у жаргону називао вилом називан је Вилиндар од обоженог народа који је сматрао да без Њене помоћи Св. Сава и Св. Симеон посао не би могли привести крају. Током времена извитоперавањем настао је термин Хиландар – према казивањима А. О. Станковић

Св. Сава активно ради на организацији црквеног и монашког живота по узору на Хиландар и Свету Гору. Постао је старешина Студенице и за потребе тог манастира је 1208. године написао *Студенички типик*. Тада почиње и његов просветитељски и мисионарски рад у Србији а у исто време са братом Стефаном ради на изградњи манастира Жиче.

1217. год. Србија постаје краљевина а Савин брат Стефан њен први краљ због чега и данас носи надимак Првовенчани. Био је ово велики и веома важан успех српске државе и њеног владара јер је српској држави на међународном плану признат суверенитет.⁷⁶ Св. Сава се исте године вратио у Хиландар где је припремао *Законоправило*. По речима проф. Бујуклића, овде се намеће једна неминовна историјска паралела: " Скоро у исто време када Сава Немањић ствара *Законоправило*, у Енглеској 1215. године настаје *Magna Carta Libertatum*, акт којим се енглеско племство изборило за ограничавање краљеве самовоље и тиме успоставило клицу идеје парламентаризма. Ова повеља је тако постала драгоцен део европске и светске правне баштине. Ипак, њен обим се ограничава на свитак пергамента, чији садржај обухвата углавном обичајноправне норме, изложене без одређене систематизације, а језик на којем је написана био је латински. *Законоправилом* Св. Саве, међутим, српски народ добија свеобухватни правни кодекс, исписан на више од осам стотина странаца са нумерисаним главама и поглављима, и то на свом језику. Српски језик тиме постаје официјелни језик дворске канцеларије и свих државних докумената".⁷⁷

Као што је основано претпоставио академик Петровић дело попут *Законоправила* није могло настати преко ноћи. Нема разлога да претпостављамо да је темељита личност попут Св. Саве, прикупљајући грађу за своје *Законоправило* случајно "прескочила" *Magna Carta Libertatum* из 1215. године. Као дете српског двора било је немогуће да је он био неинформисан о актуелностима на енглеском двору. То што у *Законоправило* нема никаквог правног транспланта из *Magne Carte Libertatum* је последица тога што њена садржина није нудила ништа ново и напредније што би привукло Савину пажњу. Он је у својој Крмчији дао све: када би се садржина (правна правила) норми разврстала јасно би се видело да ту не недостају ни начела ни норме уставно – правног карактера, ни управне, ни грађанско – правне ни канонске, ...⁷⁸ По повратку из Никеје 1219. године где је придобио аутокефалност за Српску цркву враћа се у Србију где оснива и нове епископије.

На Спасовдан 1221. године у манастиру Жичи, одржан је државно – црквени сабор на коме је Св. Сава крунисао Стефана за краља.

Св. Сава је као архиепископ два пута био у ходочашћу Светој Земљи. Прво ходочашће било је 1229. и том приликом је за потребе српских монаха и поклоника из Србије откупио манастир Светог Георгија у Акону и манастир Светог Јована на Сиону код Јерусалима. Са тих путовања донео је и две чудотворне иконе: Богородицу Тројеручицу и Богородицу Млекопитатељицу. После тог путовања се добровољно повукао са положаја архиепископа Србије а на његово место изабран је и хиротонисан његов наследник епископ Арсеније Сремац. Због тога је Св. Сава провео једно време поред њега уводећи га у тешку дужност архипастира. У пролеће 1234. поново путује у Свету Земљу а по

⁷⁶ [www.istorijabalkana.org / forum / Drago](http://www.istorijabalkana.org/forum/Drago)

⁷⁷ Др Жика Бујуклић, "Светосавска беседа" *Анали ПФБ* година LV, 1/2007, стр. 151

⁷⁸ По речима А. О. Станковић

повратку са тог пута умире 14/27. јануара 1236. године у Трнову у Бугарској. Његове мошти су пренете 1237. год. у манастиру Милешева. Од тада Милешева постаје место великог ходочашћа и окупљања верника. *Над њим ће се и Твртко Котроманић крунисати (1377.) за "краља Срба, Босне и Поморја", истичући с поносом своје немањихко порекло по женској лози.*⁷⁹

Мошти Св. Саве су (као и мошти Св. Симеона Мироточивог) постале чудотворне и окупљале православне вернике са свих страна, али и не само православне, већ и муслимане. Многи су тражили исцељење од разних болести над његовим моштима. Сава је био омиљени код многих и за живота и после смрти. У народу је створен култ Светог нарочито у мрачно време турске окупације. Култ и мошти Св. Саве су, по речима проф. Ж. Бујуклића, били опасни за турске прваке баш зато што су га одобравали многи припадници ислама.⁸⁰ Када су, у намери да оборе турску власт, Срби из Баната јуришали на Турке, клицали су Св. Сави, уздизали га и величали и носили његов лик на барјацима. Схвативши покојног Саву као озбиљног непријатеља себи и сили којој је припадао (јер против живог човека лакше се је борити него ли против мртвог), Синан-паша је са војском опљачкао Милешева, отео Савине мошти и на Врачару 1595. године их спалио. На том месту данас је подигнут велелепни храм Светог Саве који по величини парира цркви Свете Мудрости у Цариграду (данашњем Истанбулу). Овим чином Савина слава се није умањила и није нестала. Није ни могуће да нестане јер је дух овог величанственог светитеља уткан у саму бит наше државе. Био је и остао непоновљива личност.

Св. Сава је имао велике таленте. Поред талента за организацију, био је и талентовани дипломата, талентовани законодавац и талентовани писац. Све своје богонадахнуће и лепоту писане речи исказује у своме Уставу за држање псалтира.⁸¹ Од његових писаних дела нам је остало (осим споменутих типика и

⁷⁹ Др Жика Бујуклић, *Светосавска беседа*, Анали ПФБ година LV, 1/2007, стр. 153

⁸⁰ Исто, стр. 153

⁸¹ Чини нам се да је ово добро место да цитирамо упутство Светога Саве ономе ко жели да држи псалтир како би смо боље показали, скинувши још један вео са личности Св. Саве, његову личност и подвиг а самим тим и идеал којем је стремио Србин православац тога времена: "Богоносни и преблажени и преподобни оци наши, светила целог света, земаљски анђели, небески људи, научивши испрва да иночавствују предањем Светога Духа, и благодаћу Божјом просветивши се, и Христа настанивши у прекрасне њихове душе чиста ради живота њихова, против ђавола победу показаше и његовим многим искушењима распаљивани одолеше му, и боље од злата огњем искушана сијају, и јасније од снега убелише се, и невештаственога злата крила мисаона уперивши, на небеса узлетевши као богопарни орли, нама оставише устав Богом преданоа појања њихова и умилне молитве, којима Господа себи милостивим учинише. Једни међу њима часове са међучасјима појаху, и са молитвама, и саставивши изборне псалме са молитвама, назваше те књиге часословац. А други сам псалтир без молитава појаху. Неки, пак, будући напреднији у подвизавању, установивши псалтир са молитвама појаху и њихове стихове покајне, и Трисвето с поклонима. Тај псалтир је ово: Нека је знано свакоме који хоће да држи овај псалтир, да поје јутрењу и часове и вечерњу обично без међучасја и молитава, а место свега тога нека буде ово: отпевавши цео метимон до "невидљивих непријатеља мојих", рекавши и "јер је страшан суд" и "Непостидну", затим "Господе помилуј" 40 пута, затим: "Приђите да се поклонимо" три пута, затим: "Помилуј ме, Боже"; потом Канон Светој Богородици пој напред, затим: "Слава у вишњима Богу", тропари, затим молитву "Господе, Господе, који нас избављаш" пој најпослед, затим: "Господе помилуј" 40 пута, ако ли је пост 50 пута. И потом: "Приђите, да се поклонимо" три пута и тако почни "Блажен муж", са разумевањем а не брзајући. И свршивши прву катизму, затим Алилуја 3 пута, затим: "Свети Боже", "Пресвета Тројице", "Оче наш", и изговарајући Трисвето поклони се 9 пута. Затим покајна два, затим молитва која је на реду, затим "Господе помилуј" 40 пута, ако ли је пост 50 пута. И поклони се три пута, говорећи

зборника којим се бавимо): *Житија Светог Симеона, Устав за држање псалтира, Писмо игуману Спиридону*, и многа друга.

О Светом Сави, његовом животу и раду писало се много и говорило много али је он, по речима професора О. Радована Биговића, наша вечита прича, никад до краја испричана и завршена. Његова биографија је истовремено биографија Бога и Цркве у свету и историји. То је у великој мери и биографија целог српског народа и целе српске државе. По речима Владике Николаја Велимировића, Свети Сава је "најлепше српско дете" које је даровано Богу, али и најлепши српски лик кроз који се Бог нама показује. Ако Светог Саву посматрамо као научника који је изнад свега волео да чита књиге, проучавао Римско право и грчке номоканоне и доста писао увидећемо да се, по речима професора Биговића умом уздизао докле су стизали најумнији људи његове епохе, а срцем до самог Божанског престола.

"Приђите, поклонимо се" три пута, затим другу катизму. Тако пој колико ти је могуће. И отпочинувши мало и почни полуноћницу "Блажени непорочни", и после свршетка полуноћнице отпој шест катизама. И учинивши отпуст, благодари Господа и одмора окуси по закону. И опет уставши пред јутарњом и отпој шест катизама, чинећи поклоне, и Трисвето и остало, као што писах код прве катизме. И потом пој јутрењу. И што ти остане од псалтира, то изговори по дану. Ако ли радивши који посао хоћеш да отпочинеш ноћу, онда изговори бар 10 катизама ноћу, а 10 дању, а немој оставити овог правила, но за ноћ и дан псалтир да испојеш. А ако си, брате, будан и схваташ да ти Господ даје силу и крепост да га славиш, те успеш да пре доласка светлости изговориш и цео псалтир, или пре свршетка дана, онда опет зађи од почетка и почни и доврши. Јер псалтир се никада не свршава. И ако додаш ономе што је установљено, од Господа ћеш примити сугубу награду, јер примивши од њега пет таланата, даћеш му десет. Па ту у твојој прилежности помени и мене грешнога монаха Саву, да се твојим савршенством мој недостатак испуни. Јер ја грешни преписах овај псалтир, хвалећи будан и дуготрпелив живот светих отаца, а кудећи своју немоћ и јадну леност и тежину сна. Ако ли си, брате, лен као ја, ипак, прени се и помисли на дарове које обећа Господ даровати онима који га љубе и који се труде ради њега. Јер рече божаствени апостол: "Што око не виде и ухо не чу нити узиђоше на срце човеку, то спреми Бог онима који га љубе". Јер тамо желе и анђели да погледају. И опет рече: "Није слава овога света слична слави будућега века"; такође и муке овога света нису ништа наспрам оних. Јер од њих стрепи, рече, и сам сатана. А знај, љубимче, да је онима који су пострадали част и слава и ленима и непотребнима после телеснога покоја вечна мука. И све ово размотривши и у Господу укрепивши се, устани крепко против лености и почевши свој устав и зврши да примиш награду вечну. Ако ли си и веома обузет сном, онда бар ноћу, макар и мало почни колико можеш, а ујутро све доврши. Јер рече Давид: "Твој је дан и твоја ноћ". Само ти не остављај свога правила, него саврши псалтир за дан и ноћ, и милост Господња помоћи ће ти! А ја недостојни и лени и худи монах Сава, чувши и видевши овакав псалтир на грчком језику написан, сажалих се помисливши на своје незнање, пошто не знађах добро грчки, али се ипак убојих беде онога ленога слуге који је сакрио таланат, и пожух се Божјом благодаћу, колико ми моћ достиже, изложих га и предадох вама истинитим трговцима, да ви чините куповину. Овај устав нека се држи пет дана; нека се почиње у недељу увече, а у петак до вечерње нека се сврши, а у суботу и недељу нека се држи, само када свиће субота да изговориш пет катизама на полуноћници, почевши трећом, па четврту, пету, шесту и седму, а у свитање недеље изговори других пет катизама, почев од осме, па девету, десету, једанаесту и дванаесту; а у дане само пој часове.

ЗАКЉУЧАК

Законоправило Светога Саве остаће овековечен у српској црквеној и државној правној историји као правни споменик са трајном вредношћу. Сама чињеница да се у Српској православној цркви Законоправило примењује у континуитету почев од 1219. године а и данас представља позитивно право СПЦ, говори у прилог томе колико је величанствена и значајна Савина кодификација. По речима професора Жике Бујуклића: "Овим монументалним правним спомеником ни у ком случају се не окончава историја средњовековног српског законодавства. Напротив, на темељима које је створио Сава Немањић, надограђују се за нешто више од једног века нова здања, оличена у скраћеној верзији *Синтагме* Матије Властара, затим у тзв. *Јустинијановом закону*, а на његовом врху уздићи ће се Законик Душана Силног. Чак и у његово време, *Законоправило* не престаје да важи, напротив, надопуњује и заокружује оно што није нормирано у другим прописима. Тиме се ствара *Corpus iuris civilis et canonici* српског народа, а његови Јустинијани и Трибонијани биће Сава и Душан".⁸²

На жалост, први српски правни зборник је заборављен од многих правника и многих историчара а велика већина српског народа никад није ни чула за Законоправило. Уџбеници Националне историје државе и права га углавном не спомињу или му посвећују премало пажње у највише десетак реченица. Такође постоји веома мало озбиљнијих радова на ову тему. Великим радом и трудом академика др Миодрага Петровића први том Законоправила је дочекало своје прво појављивање на савременом српском језику а ускоро се очекује и превод његовог другог дела.

Када су у питању правни транспланти можемо закључити следеће:

- Србија као држава је настала крајем VIII и почетком IX века н.е. на територији Римског царства а затечено романизовано становништво је живело по римском праву.
- Црква је такође живела по римском праву, тако да правних транспланта у Савиној кодификацији неспорно има.
- Свети Сава за састављање Законоправила није преписао један јединствени номоканон већ је користио Јустинијанове Новеле, Прохирон, Василике, више разнородних грчких номоканона, као и новеле и списе других византијских владара, патријараха и др.
- Законоправило је у каснијим временима допуњавало све оно што каснијим законима и законцима није било регулисано.
- И данас Законоправило је позитивно право у Српској православној цркви и њен званични зборник.

⁸² Др Жика Бујуклић, "Светосавска беседа", Анали ПФБ година LV, 1/2007. г. стр. 151

ЛИТЕРАТУРА

- Миодраг М. Петровић, *ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГА САВЕ 1, на српскословенском и српском језику*, Манастир Жича, 2004. г.
- Миодраг М. Петровић, *ЗАКОНОПРАВИЛО ИЛИ НОМОКАНОН СВЕТОГА САВЕ, Иловички претис из 1262. г., фототипија*, Дечје Новине, Горњи Милановац, 1991. г.
- Алан Вотсон, *Правни транспланти*, Народна књига, Београд, 2000. г.
- Љубомирка Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Службени гласник, Београд, 2007.
- Доментијан, *Живот Светога Саве и живот Светога Симеона*, Просвета Српска књижевна задруга, Београд, 1988. г.
- Александар Соловјев, *Светосавски номоканон и његови нови преписи*, одштампано из "Братства" XXVI, Београд, 1932. г.
- Димшо Перић, *Црквено право*, Досије, Београд, 1999. г.
- Миодраг М. Петровић, *О Законоправилу или Номоканону Светога Саве*, Култура, Београд, 1990. г.
- Миодраг М. Петровић, *Помен Богомила – Бабуна у Законоправилу Светога Саве и "Црква Босанска"*, ГП Нови Дани, Београд, 1995. г.
- Миодраг М. Петровић, *Кудугери, Богомили у византијским и српским изворима и "Црква Босанска"*, ГП Нови Дани, Београд, 1997. г.
- Миодраг М. Петровић, *Законоправило Светога Саве о Мухамедовом учењу*, ГП Нови Дани, Београд, 1995. г.
- Сергије В. Троицки, *Како треба издати Светосавску Крмчију*; Српска академија наука – СПОМЕНИК, нова серија 4, Београд, 1952. г.
- Сергије В. Троицки, *Хиландарски номоканони*, ХИЛАНДАРСКИ ЗБОРНИК 1, Београд, 1966. г.
- Сергије В. Троицки, *Спор старог Рима са новим на странама словенске Крмчије*, Одељење друштвених наука Књ. 34, Научно дело, Београд, 1960. г.
- Сергије В. Троицки, *Црквено-политичка идеологија Светосавске Крмчије и Бластареве Синтагме*, Одељење друштвених наука, Глас САН, ССХП, књ. 2, Београд, 1953. г.

Сергије В. Троицки, *Ко је превео Крмчију са тумачењима*, Одељење друштвених наука, Београд, 1948

Стојан Новаковић, *Средњевековна Србија и Римско право*, Геца Кон, Београд, 1906.

Прота Матија Ненадовић, *Мемоари*, Политика, Београд, 2005.

Законик Грађански за Књажество Србско, обнародован на Благовести 25. III 1844. г., Београд